РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК IV. СІЧЕНЬ 1936 РОКУ ЧИСЛО 1 (37).

Інтонація в реченні.

Наша вимова слів чи їх сполучень може бути зовсім механічна, напр. читання з словника слів із якоюсь ознакою, напр. слів на *-ар;* при такім читанні слова́ чи їх групи не мають жодного значення й ніякого речення не складають. Зовсім не так вимовляємо слова чи словосполучення при нашій розмові, — ми їх вимовляємо з певною інтонацією, а вона оживлює слова, злучує їх у словосполучення та в речення. Без інтонації зовсім не може повстати ані одне речення, — буде тільки механічний збір мертвих слів.

Інтонацією в складні звемо найрізніші відтінки зміни нашого голосу при говоренні чи читанні; практично це виявляється в тім, що ми деякі слова в реченні відповідно підкреслюємо голосом, підкреслюємо слабіше чи сильніше. Складня звичайно знає інтонацію в широкому розумінні, як цілу мелодику мови, — це на́голос речення („логічний“ наголос — термін невідповідний), наголос слова, темп і тембр мови й павзи її. Вимовляючи речення, ми звичайно всі його слова зв'язуємо в одну цілість тоном своєї вимови, а крім цього одне слово підкреслюємо понад усі інші слова в реченні, цебто роблячи т. зв. динамічний чи реченевий акцент, від чого простий збір мертвих значків оживає й перетворюється в речення.

Інтонація — це надзвичайно сильний допомічний фактор у кожній мові, фактор, що без нього слово не може стати реченням. Тільки інтонація надає словам живого значення, сполучуючи їх у живе речення. Не може бути речення без інтонації, — це душа його; тільки інтонація робить речення „фразою“ — живою зрозумілою цілісною частиною нашої мови.

Процес говорення звичайно відбувається так, що в певних місцях ми спиняємось і робимо той чи той видих, набираємо потрібного повітря до легенів. Але видихи ми не робимо безсистемно, — звичайно один видих відповідає одному реченню, при чому він розподілюється на всі члени речення, де сильніше, а де слабіше. Таким чином цей видих з'єднує нам усі члени речення в одну цілість, а частини віддиху ми можемо то повищувати, то знижувати, чим твориться багато найрізніших видихово-інтонаційних форм, надзвичайно потрібних для докладнішої передачі нашої думки слухачеві. Кінець видиху звичайно збігається з кінцем речення.

Наголос словний об'єднує окремі звуки в одну цілість, що зветься словом; так само інтонація й реченевий наголос об'єднують слова й словосполучення в речення; і як без словного наголосу звуки розсипались би й не створили б слова, так і без інтонації слова́ позостались би тільки значками, але речення не

склали б. Інтонація в реченні виявляється в тім, що ми кожне слово вимовляємо з певним наголосом, переносячи на нього свій психологічний настрій. Кожне слово в реченні має свій наголос, тільки допомічні слівця — прийменники, сполучники та частки наголосу на себе звичайно не приймають, творячи зо своїми словами одну акцентову цілість.

Говорячи, ми передаємо свій настрій, свої бажання й почуття не тільки словесним реченням, але й: 1) певним усиленням чи ослабленням голосу, цебто зміною тембра й тону, 2) затриманням чи прискоренням темпа мови, 3) здовженням наголошеного голосного в головному слові речення і 4) відповідними павзами поміж словами, словосполученнями й реченнями. Усе це в цілості й складає те, що звемо інтонацією мови. Кожне речення складає закінчену інтонаційну одиницю, а збір таких одиниць творить мову. Одиниці ці різні, що й зазначаємо різними відповідними розділовими знаками на кінці їх. Взагалі інтонація перетворює ряд слів на речення й показує закінченість його.

Емоція, цебто наше духове чуття, наше зворушення завжди збільшує силу інтонації. Підо впливом емоції звичайний нормальний темп мови сильно змінюється; так, напр., при гніві наша мова стає сильна й енергійна, при сильнім гніві — стишена й уривчаста, при радості — прискорена й плутана з неповними реченнями, при рішучих вимогах — задержана, але енергійна й т. ін. Взагалі емоція чи наше чуття надає реченню найрізнішої інтонації, а тим самим і змісту: здивування, недовір'я, переляку, смутку, радости, ласкавости, гніву, приказу, бажання, насмішки, заперечення, притакування й т. ін. Інтонація — явище загальне в цілій мові, а тому нашу інтонацію докладно й достотно розуміє й слухач; більше того, — слухач звичайно розуміє нашу інтонацію скоріш, як саму мову, бо сприймає її відразу самим чуттям.

Наш психологічний настрій має таким чином надзвичайно зручний і сильний засіб передаватися слухачеві, — це інтонація. Ніколи наш голос при живій мові не стоїть на одній висоті, — він завжди то повищується, то знижується, цебто висота тону, як і сам тембр його, сама сила його все міняється залежно від нашого душевного стану, від наших душевних переживань. В залежності від цього ми робимо емфазу в реченні, — надаємо тому чи тому слову більшої виразности, а тим робимо його головним у реченні. Залежно від потреби, кожне слово в реченні може мати свій реченевий наголос, від чого змінюється зміст речення.

Інтонація, як внутрішній психологічний прояв в мові, не однакова в окремих людей, — однакова в основі своїй, вона міняється в силі й виробленности залежно від освіти людини. У інтелігентних вправних артистів вона виразніша й сильніша, як у людей менш інтелігентних. У живій народній мові інтонація завжди дуже помітна, бо завжди сильно доповнює сам зміст речення: крім того, тут інтонація звичайно сполучується й з виразними жестами. Навпаки, в мові інтелігентській інтонація глибша, тоньша, але ще більше розвинена, хоч і не так кидається в вічі, як інтонація народня, через що інтонацію інтелігентську малорозвинена людина може й не зрозуміти докладно. На жаль тільки, наша діялектологія от уже пів століття топчеться на самій тільки фонетиці, а про народню інтонацію, особливо про інтонацію окремих наших говорів, не маємо ще ані однієї статті.

В своїй суттєвій основі інтонація більш-менш однакова по всіх европейських мовах, чому наш інтонаційний настрій згруба зрозуміє й людина, що мови нашої не знає. Але інтонаційні деталі кожна мова має свої, більш того, — навіть окремі говірки мають свою інтонацію. Так, напр., кидається в вічі, що, скажемо, мова англійська в порівнянні з іншими „монотонна", суха, „не виразна" на зовні. Відстань чи інтервали поміж найвищим тоном у реченні і тоном найнижчим у мові інтелігентській невелика, але як у окремих народів, так і в окремих осіб не однакова, — від чверть октави до цілої октави й більше; навпаки, в мові людовій ці інтервали все великі, значно

більші від інтервалів мови інтелігентської. Проф. В. Богородицький експериментально досліджував ці інтервали, і твердить, що в мові російській вони доходять до октави, а в мові українській звичайно значно більші.

Таким чином жива мова завжди має десятки інтонаційних зафарбовань; на жаль тільки, письмо наше графічно зовсім не віддає інтонації, і в цім величезна його недостача. Психологічний, інтонаційний бік мови такий широкий, що письмо навіть не пробує якось передати його. А коли письменник хоче все це змалювати, він звичайно описує, як хто говорить. Щоб зазначити інтонацію, звичайно вживаємо для того розділових знаків, особливо т. зв. психологічних, цебто ? ! — ... ,— . Але в цілому наша пунктуація надзвичайно вбога й зовсім слабенько віддає інтонації. Через оцю величезну розбіжність поміж мовою писаною й живою й трапилося те нещастя нашої науки, що вона звичайно досліджувала й досліджує писану мову, мало звертаючи уваги на мову живу; через це й сама інтонація, душа живої мови, зовсім у нас не досліджена. Відміну писаного від живого в фонетиці, по глибоких працях проф. Бодуена де Куртене, у нас давно вже роблять, але цієї відміни зовсім не застосували ще до нашої складні, — вона збудована тільки на досліді писаної літературної мови.

Таким чином, як бачимо, мелодика мови, її інтонація в широкім розумінні, це конечна жива й повсякчасна частина кожного речення, а тим і кожної мови. Нема мови без інтонації, бо вона невідмінна частина її. Через це інтонація — явище мовне, а тим самим і граматичне, власне — складневе. Складня мусить говорити і про інтонацію, бо це ж вона перетворює словосполучення на речення. Ось тому дуже помиляються ті, що не вносять інтонацій до граматики, уважаючи їх за елемент неграматичний, хоч іще В. Вундт (Völkerpsychologie, Die Sprache, 1900 р. II 375) рішуче твердив, що „ритм та інтонація — це явища, що нарівні із звуком, словесною формою й реченням відносяться до істоти мови“.

Таким чином зв'язок поміж формами складневими й інтонаційними — безсумнівний. У цім зв'язку одне явище сильно кидається в вічі: коли в реченні нема яких частин (членів речення, сполучення й т. ін.), то відсутнє конче доповнюється відповідною інтонацією; і навпаки: коли речення має все граматично потрібне, тоді інтонація в нім грає меншу вагу. Це й є істотний зв'язок поміж складнею чи граматикою взагалі й інтонацією.

Не дивлячись на таке велике значення інтонації в складні, вона ще дуже мало досліджена. І тільки за останній час на інтонацію звернено більшу увагу й потроху починають належно оцінювати її складневу ролю. В. Богородицький досліджував її експериментально. Велику увагу звертав на неї А. Пєшковський у всіх своїх працях, а особливо в „Руский синтаксис в научном освещении“, завжди описуючи ритмо-інтонаційні групи мови й приймаючи це на увагу навіть при окресленні речення. А. Шахматов і в своїх складневих викладах, і в своїй Складні 1925-1927 р.р. завжди звертає велику увагу й на інтонацію, і мав присвятити їй навіть окремий розділ у Складні, але смерть припинила його задуми. В чеськім мовознавстві Stan. Petřík багато займається інтонацією речення.

Така природа інтонації взагалі, таке її значення в нашій мові. Про ролю інтонації буду згадувати ще не раз, описуючи ту чи ту складневу форму. Але тут спинюся ще на найголовніших типах складневої інтонації. Звичайно інтонація не прив'язана до тієї чи тієї складневої форми, — в разі потреби вона зливається з нею й вони творять разом одне ціле. Але є форми, що завжди мають певну інтонацію, напр. вигуки, зовні слова, приказовий спосіб і т. ін. Найважніші випадки складневої інтонації такі.

1. Просте речення, як знаємо, може бути за своїм змістом: оповідне, питальне й вигукове. Той чи той зміст реченню надає тільки інтонація. Так, одне й те речення, напр. *Брат вернувся* можна вимовити з трьома головними інтонаціями: оповідною: *Брат вернувся*, питальною: *Брат вернувся?* й окличною: *Брат вернувся!* Навіть одне й те слово

можна вимовити з цими трьома інтонаціями, напр.: *Так. Так? Так!*

Всі оповідні речення вимовляємо з так зв. оповідною інтонацією. Інтонація ця починається досить високим тоном, потім обнижений тон тримається нарівні, а далі помалу все спадає додолу, так що початок речення — підмет — звичайно значно вищий тоном за його кінець чи присудок; те саме маємо й тоді, коли присудок стоїть перед підметом. Перед кінцем речення (на письмі — перед крапкою) тон сильно понижується, так що інтервал між початком і кінцем доходить до квінти, а то й більше. Проф. В. Богородицький так характеризує цю інтонацію для української мови: „Оповідна фраза починається відносно високо, але потім тон падає на середній ступінь і ще раз знижується в кінці фрази“ (Общій курсъ 304).

Звичайно, не всі оповідні інтонації однакові, бо не однакова психологічна природа їх повстання. Так, вона може бути бадьоро-підвищеною при жвавім палкім оповіданні: *Приходжу... Застаю... Бачу... Кажу...* Оповідна інтонація навіть приказовий спосіб перетворює на дійсний: *А він візьми та й упади на гладкому*. Коли речення неясні, то інтонація робить їх ясними; напр. у реченні: *Накажіть йому допомогти* тільки інтонація покаже, до чого віднести *йому:* чи *накажіть йому*, чи *йому допомогти*.

2. Питальна інтонація завжди дуже виразна й сильна. Питальне речення буває або з питальними частками, або без них; у першім випадку інтонація слаба: *Чи ти купив паперу?* Але коли питальне речення без питальних часток, тоді інтонація дуже сильна, бо власне тоді тільки вона творить зміст питального речення: *Ти купив паперу?* Питальна інтонація розпочинається спокійно й нормально, але далі тон повищується, так що слово, на яке припадає сила питання, має найвищу інтонацію, а далі на кінець речення вона знижується й спадає. Те слово, що його підкреслюємо найвищою інтонацією, буде головне слово. Схема звичайної питальної інтонації така:

Ти куди пішов?

Коли головне питальне слово на самім початку речення, то на нім і найвища інтонація:

Куди ти пішов?

Коли воно на самім кінці, то міняється й інтонація на таку:

Ви прийшли до мене?

3. Так само дуже виразна й сильна окл*и*чна інтонація. Буває вона найрізніших відтінків, залежно від того, що визначає: наказ, прохання, благання, переконання, нагадування, погроза, здивування, жаль, порада, побудка, дозвіл, пересторога, насмішка й т. ін., — можна зазначити десятки відтінків окличної інтонації з найрізнішою силою її, хоч сама граматична форма тут тільки одна — т. зв. приказовий спосіб. Оклична інтонація звичайно починається з високого тону, а найвищий так само припадає на головніше слово; взагалі ж ця інтонація буває багатьох типів.

Оклична інтонація така сильна, що навіть неприказові граматичні форми робить приказовими, напр.: *Геть звідси! Води мені! Тихо!* Особливо часто під такою інтонацією дієйменник легко замінює приказовий спосіб: *Пора вставати! Співати!* В цім, власне, й виявляється істота інтонації.

4. Дійсну природу інтонації добре бачимо при номінальних (іменникових) одночленних реченнях. Напр. слова: *мороз, пожар* із відповідною сильною інтонацією перетворюються на одночленні речення: *Мороз! Пожар!* Тут інтонація додає цим словам повної присудковости, чому вони й стають реченнями. Те саме бачимо в таких вигуках, як: *ой! ах!* і т. ін., що через інтонацію так само перетворюються в речення.

5. Кожне речення ділиться на дві частині: підмет з атрибутом та присудок з об'єктом і прислівниковими пояснен-

нями. Ці дві частині самі по собі не складуть речення, — для їх об'єднання конче потрібна відповідна інтонація, і тільки тоді група слів стає реченням.

6. Коли нема інших граматичних ознак, тоді інтонація легко нам покаже присудка в присудку складенім, напр.: *Брат — лікар*, *Троянда — квітка*. Сильнішим підкресленням слів *лікар*, *квітка* ми вказуємо на них, як на присудки. Зазначати, а то й доповняти присудок — це дуже важлива роля інтонації. Слово *старший* у реченнях: *Брат старший* та *Старший брат виїхав* має зовсім іншу інтонацію: в першім реченні присудкову, а в другім — прикметникового пояснення.

7. Неповне (еліптичне) речення стає реченням тільки через інтонацію, бо власне вона легко замінює бракуючий член.

8. Слова поза реченнями, або т. зв. відокремлені слова стають такими тільки через відповідну інтонацію, через що можливі такі форми, як: *Я, мабуть, піду* та: *Я мабуть піду*.

9. Зовне слово звичайно має свою власну сильну інтонацію, особливо, коли воно на початку речення: *Брате, допоможи мені!* Коли ми зовному слову не надаємо більшого значення, тоді ставимо його в середині речення з дуже малою інтонацією: *Завтра, сину, підеш до міста*. В тих мовах, де зовна форма кличного відмінку вже загубилася, як напр. у мові російській, там звичайно, позосталася зовна інтонація, що з називного відмінку виразно робить відмінок кличний.

10. Коли в стягненім реченні опущено сполучники, тоді інтонація легко їх заступає, чому речення позостається стягненим: *зійшлись, побрались, поєднались*.

11. В зложенім реченні інтонація так само грає велику ролю, бо це вона його частини гуртує в одне ціле. Звичайно зложене речення має в першій частині піднесену інтонацію, а в другій опадану, а між ними більшу чи меншу павзу. Підрядноэложене речення звичайно знає багато відтінків інтонаційних, залежно від роду сполучників. Коли ж зложене речення не має сполучників, то їх легко замінює інтонація, як то ми бачили і в інших випадках.

В підрядно-зложених реченнях завжди маємо дуже виразну „підрядну" інтонацію, що легко показує нам, де речення головне, а де підрядне, незалежно від того, чи маємо тут сполучники, чи ні, але при відсутності сполучників інтонація значно сильніша.

12. Інтонація впливає також і на словолад у реченні, часто творячи інверсії. Але правдиве значення членів речення при такім словоладі завжди виразно зазначить інтонація.

Як я вже казав, маємо дуже слабенький спосіб тільки здалека віддавати інтонацію на письмі, — це знаки розділові. Правила ставити знаки розділові звичайно ґрунтуються на чисто граматичних засадах, але останніми часами почали їх основувати й на інтонації. І справді, кожна інтонаційна група відповідає певному розділовому знаку, а це й дає змогу базувати правила розділових знаків на засадах інтонаційних. Біда тільки в тім, що інтонацій маємо надзвичайно багато, а число розділових знаків дуже мале, і не маємо навіть спроб побільшити їх.

Література. В. А. Богородицкій: Наблюденія надъ измѣненіемъ высоты тона въ отдѣльныхъ словахъ и въ предложеніи, „Очерки по языковѣдѣнію и русскому языку", Казань, 1909 р. вид. 2 ст. 199-217. Його ж: Общій курсъ русской грамматики. 1913 р., Казань, вид. 4 ст. 289, 296, 298-305, 320-321, 332-333. С. И. Бернштейнъ: Основные вопросы синтаксиса въ освѣщеніи А. А. Шахматова, „Извѣстія" 1922 р. т. XXV ст. 226-228. Ch. Bally: Le langage et la vie, Женева, 1913. А. М. Пешковский: Русский синтаксис в научном освещении, вид. 3, 1928 р. ст. 46-48, 52-56, 198-202, 209, 232, 233, 242-3, 250, 256-7, 270, 358, 451-2, 454, 463, 468-9, 473-9, 509, 522-7, 537-40, 562-4. Його ж: Об интонации, „Вопросы методики родного языка", Москва, 1930 р. ст. 95-108. Иого ж: Интонация и грамматика, „Известия" 1928 р. т. I кн. 2 ст. 458-476. Його ж: Наш язык. Книга для учителя. Ч. I: Інтонация, ритм, звуки. А. А. Шахматов: Синтаксис, 1925 р. т. I ст. 15-16. 34. 145. 146. Stan. Petřík: K intonace věty, „Naše Řeč" 1934 р. ч. 8. ст. 229-239, ч. 9 ст. 265-270; Pausa v novočeských slovních skupinách, там же 1933 р. ст. 33-41, 65-72; Poznámky k pravopisné stránce paus 102-105; Kapitoly z fonologie věty 264-273; K fonologii věty, „Čas. M. Fil." 1935 р. т. XXI ч.ч. 1-2. H. Klinghardt und P. Olbrich: Französische Intonationsübungen, 1925

р., вид. 2. М. А. Тростниковъ, див. „Педаг. Сборникъ“ 1904 р. кн. 1 ст. 56-57. Всеволодский-Гернгросс: Теория интонации, Спб. 1922. С. Карцевский: Sur la phonologie de la phrase, „Travaux du Cercle linguistique de Prague“, Прага, 1931, IV, 188-227. A. Belić: L'accent de la phrase et l' accent du mot, там само ст. 183-188. Bally Ch.: Le langage et la vie, Женева, 1913. Grimme H.: Neuhochdeutsche Sprachmelodik als Grundlage der Syntax, „Germ.-rom. Monatsschrift“ 1925 р. т. XIII ст. 274-285, 328-350. Китерманъ Б.: Эмоціональный характеръ слова, „ЖМНПр“ 1909 р. кн. 1. Б. Навроцький: Мовна інтонація та музика, „Музика“ 1923 р. ч. 6-7 ст. 20-28. Л. Сабанеев: Музыка речи, эстетическое изследование, Москва, 1923. Jakobson R.: Die Betonung und ihre Rolle in der Wort und Syntagmaphonologie, „Travaux du Cercle linguistique de Prague“ 1931 р. т. IV ст. 164 і далі. А. Будиловичъ: Начертаніе, 1883 р., ст. 324-6. 348-9. T. Zieliński: Rytmika prozy pięknej i jej psychologiczne podstawy, „Przegląd Humanistyczny“ 1922 р. т. I ст. 179-204.

Іван Огієнко.

Як писати англійські слова по-українському.

В „Ділі“ з 28. X. 1935 р. появилася стаття д-ра Агенора Артимовича, професора українського університету в Празі, що полемізує з моєю статтею, поміщеною в „Рідній Мові“ за жовтень 1934 р. На неї не відповідав би я, бо автор уже між неживими, і ще й тому, що стаття появилася в рік по моїй, а до того по смерті автора, а це вказує, що автор, написавши статтю, потім зрезигнував з її публікації, бо хіба не мав ніяких труднощів з її оголошенням у „Рідній Мові“, чи в „Ділі“.

Насамперед вискажу жаль, що д-р Артимович, як фонолог, не залишив тривкого сліду в українській англістиці. А був би це зробив, коли б дав точне порівняння української звучні з англійською, чого в нас досі немає.

В дальшім відповідаю тим, що так похапно, бо вже в кілька днів по смерті, статтю між посмертними паперами вишукали й її оголосили в органі, який ще недавно повчав Михайла Возняка, що не годиться вишукувати старі записки І. Франка, бо, бачиться, автор не бажав їх оголошувати, коли за життя не оголосив. До речі кажучи, І. Франко міг справді мати труднощі з оголошенням своїх записок, і додам, що я читав їх із зацікавленням.

Автор непотрібно зазначує, що самі англійці в різних околицях різно говорять, бо так є у всіх мовах, і я виразно зазначив, що наука приймає за літературний взір англійської вимови — вимову лондонського інтелігента, і що така підстава в мене до дискусії, а не інша.

Краще був би зробив, ніж давати лекцію фонетики, коли б дискусію пров'в із авторами, на яких я покликався, а до яких можу додати Проф. Вієтора (Viëtor), проф. Функе, лектора Батлера, проф. Айхлера і інших.

Мій спосіб писання англійських слів не є на сто відсотків фонетичний (ним і не може бути, бо наші звуки не є ідентичні з англійськими), і я взяв на ввагу філологічний момент, а автор його дискутує, наче б він справді був наївно фонетичний. Це доказує хоч би його вказівка, що ліпший фонетичний образ слова Кенейд'ен є — Кенийд'ен. Тут мав я на думці ще й спосіб передачі слова в словниках вимови, в яких на місці *ей* є *е* або *e*ⁱ. Наші земляки пишуть Джерзи Сити, а я раджу передавати Jersey City через Джерсі Сіті. Я також пишу Дікенс, не Дікенз; Норфек, не Нофек; Янг, не Ян (з носовим „н“); Текері, не Секері чи Тсекері; Родермір, не Родземі чи як там, хоч ті другі форми ближчі до вимови.

Сам автор вказує на те, що в закінченні слова Edison чути якийсь звук *е*; отже, нема причини задержати *о*; а за писанням форми Едісн я не був, бо мова наша не любить збігу шелестівок, і тому дав я повнішу форму.

Коли каже, що око буриться проти писання в нас Лінкен (Lincoln), то вживає найменш наукового означення, бо чуттєвого, тоді як повинен аргументувати. При словах, на яких нам залежить, а яких вимова досить відбігає від зорового образу, звичайно повинні ми писати слово по-англійськи.

Без потреби радить писати закінчення

за зоровим образом оригіналу, як: Савдей, Нюкастль, Ворсестер (чому не Ворцестер?), замість Саді, Нюкасл, Вустер. Наш правопис по можності фонетичний (чисто фонетичного взагалі нема), і тому не диво, що ми чужі слова передаємо, йдучи скоріш за слуховим образом, ніж зоровим слів. Щодо англійських слів, то тут є в нас тільки дрібна традиція в їх писанні, й перешкод немає в наближенні до теперішнього слухового образу слова. В англосаськім світі є поважне бажання реформи правопису, і трудність у виборі передачі слів у письмі з часом зменшиться.

Наведу спосіб писання ряду слів французьких, італійських, англійських і німецьких, що здобув собі в нас право горожанства, а яким досі якось ніхто не журився, що задалеко відбігає від зорового образу. Французькі слова: Руссо (Rousseau), Оляр (Aulard), Бомарше (Beaumarchais), Кайо (Caillaux), Шатобріян (Chateaubriand), Доде (Daudet), Декарт (Descartes), Жід (Gide), Ґійо (Guyau), Ке д' Орсе (Quai d' Orsay), О-Сотерн (Haut-Sauternes), Шедевр (Chef-d'oeuvre) і інші. Італійські слова: Караччі (Caracci), Ченчі (Cenci), Кіянті (Chianti), Джірдженті (Girgenti), Макіявель (Machiavelli), П'яченца (Piacenza), Веджо (Vegio) і інші. Англійські слова: Шекспір, Байрон, Ню-Йорк, Ґрініч (Greenwich), Твейн (Twain), гай-лайф (high-life), Вайлд (Wilde) і інші. Німецькі слова: Ґете (Goethe), Фойхтванґер (Feuchtwanger), Цвайґ (Zweig) і інші.

Знання мов французької, італійської й німецької було досі в нас ліпше, ніж англійської, й тому писання слів із тих мов було правильніше. Спосіб писання англійських слів був у нас звичайно ділом дилетантів, і тому містив так багато помилок і неконсеквенцій.

Рада писати чужі слова латинкою ні до чого не веде, бо тоді читач, необізнаний із мовою, буде складати букви, як напр. Wilde, Dewey — Вільде, Девей (замість Вайлд, Дюї). Передавати чужі слова нашими буквами також не доцільне, бо тоді дійде до такої дивовижі, яку слушно дехто (як напр. граф Пінінський, б. ректор львівського університету, у вступі до твору п. з.: Shakespeare, życie i dzieła) висміює, а саме через передачу Churchill, Chamberlain як Хурхіль, Хамберляйн, зам. Черчіл, Чеймберлен.

Знаю з досвіду, що в нас і далі передаватимуть чужинні слова помилково хоч би з тієї причини, що наша преса заслаба фінансово, щоб мати мовних фахівців. Але ж завдання такої книги, як У. З. Е., є якраз подати правильні форми, коригуючи також помилки недавно минулого.

Бережани, дня 5. листопада 1935 р.

Д-р Володимир Безушко.

Полонізми в сучасній українській літературній мові.

Нас, галичан, дуже разять наддніпрянські полонізми: „допіру“, „сейм“, „шкура“ і т. ін. Якщо ці полонізми добрі в українській літературній мові, то чому не мали б бути й наші галицькі вульгарні: „венци“, „дзінкую“, „еґомость“ і т. ін. Невже тут має рішати тільки те, що ті полонізми добрі, що вживаються в східньоукраїнській мові? Панівний діялект у кожній літературній мові дає для неї морфологію й загальний засіб слів, але поодинокі слова беруться з усіх діялектів, якщо вони відповідають морфології літературного діялекту. Я думаю, що можемо задержати тільки ті польські слова, що без них годі нам обійтися, як напр. „цікавий“, „мешкання“ й т. ін.

Львів, 23 XI. 1935. о. Д-р Г. Костельник.

Охоче відповідаю на цю цікаву й важну для нашої літературної мови тему. Але на початку зазначу, що „Рідній Мові“ надзвичайно тяжко полемізувати в рідномовних справах, бо все доводиться вертатися до того, про що вже не раз писано. Про полонізми в українській мові я вже писав в „РМ“ 1933 р. на ст. 29. 72-4. 5. 97-100. 7-10. 13-8. 45-8. 367-8. 81, в „РМ“ 1934 р. на ст. 13-4. 21-4. 36. 52-3. 167-8. 201. 5. 58-9. 335 і ін., —

сердечно прошу прочитати все те, тоді легче прийде порозуміння.

1. Уважаю, що полонізми мають у нашій мові звичайну долю всіх чужих слів, цебто: коли вони глибоко защепилися в нашій мові й стали всім відомі, а до того й фонетично зукраїнізувалися, тоді вони набувають права горожанства й перестають бути „чужими“ словами. З цього погляду такі форми, як „венци“, „дзінкую“, „еґомость“ і т. ін. мусять уважатися тільки за полонізми, бо мають виразну польську форму й незаперечене польське походження.

2. В нашій мові не мало таких „польських“ слів (як і в мові польській українських), що їх польське походження відоме тільки мовознавцям-фахівцям, бо вони так освоїлися в нашій мові, що їх польське походження давно вже забулося. Сюди належать цілі десятки, напр. слів німецьких, що прийшли до нас через мову польську.

3. На мою думку, полонізми-слова мало загрожують чистоті нашої мови — їх легко запримітити й викинути. Але правдива кара Божа нашій мові від т. зв. к а л ь к, цебто дослівних перекладів польських виразів, напр : вложив штани, це дасться зробити, довершено посвячення, проводить судові, пересічний (przeciętny) і сотні т. п., — такими кальками та ще полонізмами синтаксичними переповнена галицька літературна мова, і боротьба з ними дуже тяжка (див. „РМ“ II. 359-362.

4. Немовознавці легко попадають у цікаве непорозуміння: вони звичайно все, що однакове з польською формою, уважають за полонізм. Це велика помилка, з якою треба б боротися хоч би тим, щоб нефахівці перестали давати свій осуд: „це полонізм“ (пор. у „Ділі“ загальнознане: „москалізм“). Справа в тому, що ми маємо сотні слів, однакових у нас і в мові польській, але ця однаковість відома з найдавніших часів, чому трудно сказати, чи це справді полонізм. Українська мова з дуже давнього часу поділилася на дві головні частині: говірки східні й говірки західні; у східніх від давнини багато таких ознак, як і в говорах російських, а в західніх — як у польських; але все це будуть не русізми й не полонізми. Напр. уже давнина знала дві формі: ѡгънь і ѡгьнь, ѡдинъ і ѡдьнъ, а вони й дали в нас: східнє огонь (пор. і рос. огонь), один і західнє огень, оден (пор. польське ogień, jeden). Глибоко помилиться той, хто галицьке „огень“, „оден“ прийме за полонізм, — це західня наша архаїчна форма, повстала з варіянту ѡгьнь, ѡдьнъ.

5. Як не легко твердити про деякі слова, що це полонізми, покажу хоча б на тих словах, що їх подає о. Г. Костельник, — я не маю даних твердити, що слова „допіру“, „шкура“ — це чисті полонізми.

а. Про слово „допіру“ я писав докладно в „РМ“ за 1935 р. на ст. 183-184 й показав, що ми це слово знаємо з найдавнішого часу. Туди й відсилаю читачів.

б. Цікава історія слова „ш к у р а“. Сучасна літературна мова, за східньоукраїнською живою вимовою, знає тільки *шкура*, тоді як західньоукраїнські говори вживають форми *шкіра*. Звідки ця різниця *у* — *і*? Старослов'янське було скора, але старі пам'ятки знають, правда, досить рідко, і скоура, цебто форма з *у* також давня. А що воно справді так, і що форма скоура може бути також дуже давньою, на це вказує нам литовське skura, а також народнє чеське skura. Навпаки, давнє польське було skora, за церк. сл. скора, і тільки значно пізніш повстало skóra. Отже форма наша *скура* старша за польське skóra, і вже це свідчить, що наша форма в жодному разі не полонізм.

Яким чином початкове *ск-* перейшло в нас у *шк-* (у всіх слов'ян не перейшло), для мене не ясне; здається, це своє фонетичне явище, що його маємо також у шкло, шклянка, шкляний і т. ін. Так само не ясна й зміна *о* на *і* в відкритому складі: *скора* — *скіра*, як і в польськім skora — skóra. Пор. давні: замуж — замож — заміж, яблоня — яблуня.

Словник Памви Беринди, Київ, 1627 р. слово Ѹсморѣзатель перекладає шкуро-кравчъ, а „Ключ Розуміння“ 1665 р., Львів, Іоан. Галятовського дає на ст. 19: В тѣлѣ скура, і вже це свідчить нам

про немалу давнину форми *скура* — *шкура*, що немає нічого спільного з полонізмами: це чисто наше давнє слово й давня форма, як бачимо, відома в XVII в. і в Києві, і ві Львові.

Слово це дуже рясне в нас; Словник Б. Грінченка подає: шку́ра, шкура́т (є й прізвище Шкурат), шкурати́на, шкурато́к, шкура́ття, шкуратя́ний, шку́рка, шкурла́т, шкуря́к, шкуряни́й і ін., а це свідчить про його глибоку давнину в нашій мові.

Основоположники нашої літературної мови завжди вживали однієї форми, — *шкура*, і тим самим, так мовити, освятили її. Ось приклади: Номис: Приказки: З одного вола двох шкур не деруть 7472, Жвавий, аж шкура на ньому говорить 5764. Т. Шевченко: „Кобзар“ вид. 1910 р.: Дознаються небожата, чия на вас шкура 250. Ви любите на братові шкуру 246. І знову шкуру дерете 249. П. Куліш: „Чорна Рада“: Стану драти з вас шкуру 267, Мороз поза шкурою пішов 324, Не почув заліза за шкурою 395. М. Старицький: „Поезії“: Із нашої шкури 305. Б. Грінченко: „Під тихими вербами“: Самі кістки без шкури 42 Ребра крізь шкуру повилазили 175, З живого шкуру дере 205 і т. ін.

Не забуваймо, що мова основоположників літературної мови у всіх народів — це наріжний камінь її.

Таким чином літературна форма *шкура* старша за польське skóra, і вже тим самим не полонізм. І власне форма *шкура* широко відома й там, де про польський вплив ніякої мови не може бути.

в. Історія слова *сейм* дуже неясна в нашій мові. Старослов'янське съньмъ дало пізніш сънмъ, сонмъ і снемъ, що в церковній мові закріпилося як сонмъ, сонмище, — збір. A. Brückner указує на форми слов'янські sniem — senmu (Słown. 484, снемъ — сенму, сейму?). Цебто, зо старослов'янського съньмъ повстало соньмъ, а з цього західнє *сойм*, і східнє *сейм*; здається, що обидві форми пройшли польське посередництво, одірвавшись від *сонм* значенево.

Східньоукраїнська літературна мова розрізняє форми: *сонм* — збір святих, і *сейм* — державна установа, з якою ми познайомилися вперше від поляків, чому не дивно, що й прийняли їхню форму, відрізняючи її від *сонм*. У всякому разі значеневий зміст *сойму* Галичина прийняла також від Польщі.

Форма *сейм* стара в нас, — її знаходжу в Учительній Євангелії 1619 р. на ст. 4: на сеймахъ. Цю ж форму освятили творці й основоположники нашої літературної мови (а це найголовніше!). Так, у „Кобзарі“ Т. Шевченка читаємо: Сейми, сеймики ревіли. М. Старицький у своїх „Поезіях“ писав: Не сейм то гукає.

Форма *сейм* сильно розрослася в живій східньоукраїнській мові; так, Словник Б. Грінченка подає: сейм, сеймик, сеймиковий, сеймовий, сеймувати. Наша Академія Наук за час вільного життя писала в своїх виданнях тільки *сейм*.

6. В східній Україні знання польської мови таке мале, а вдавнину польський вплив був тут такий не життєвий на низах, що вже a priori не доводиться в сучасній українській літературній мові шукати більшого числа полонізмів.

7. Із усього вищесказаного ясно, що в наших присудах про „полонізми“ треба бути надзвичайно обережним, бо звичайний збіг сучасних форм може бути тільки зовнішнім, випадковим. Нечисленні ж наші полонізми так зрослися й освоїлися в нашій мові, що давно вже перестали бути полонізмами, цебто мають таку ж долю, як і українізми в мові польській.

25. XI. 1935. Іван Огієнко.

Множина шани в українській мові.

(Докінчення).

Перші творці нашої нової літературної мови були під сильними чужими впливами, що помітно стримували поширення в їхній мові мн. ша́ни (російська жива мова зовсім не знає мн. шани). Яскравий приклад цьому — Шевченко, що його непослідовність в уживанні мн. шани часто суперечить духові народньої

мови. За шевченкових часів зворот до батьків на „ви“ напевно вже був загальнознаний. Одначе, Шевченко, закоханий у народню поезію (а вона приносила традиційне „ти“), зачитаний у старій письменності, а також у російській і польській літературах, множину шани ламає на кожнім кроці. Ось як у нього донька звертається до батька:

„Прости мені, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мені, мій голубе,
Мій соколе милий!“ („Катерина“).

До матері:

„Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму“! („Тополя“).

„Мамо! мамо! Що ти робиш“? („Утоплена“); „Не дай мені вік дівувати“ („Якби мені, мамо, намисто“). Дівчина звертається до ворожки-бабуні:

„Скажи мені щиру правду:
Де милий — серденько?
. . . .
Скажи — бо ти знаєш!
. . . .
Зроби, моя пташко,
Щоб до дому не вернулась... („Тополя“).

Також:

„Бабусенько!
Скажи мені: де я?
. . . .
А тобі, бабусю,
Чи весело?“ („Гайдамаки“).

Через „ти“ звертаються й до старого кобзаря: „Діду, серце, голубчику! Заграй якунебудь“! („Черниця Мар'яна“). Через „ти“ Ярема (в „Гайдамаках“) розмовляє з Залізняком, що, зрештою, має своє оправдання в їх духовій спорідненості.

Але в Шевченкових діялогах жива множина шани часта, — тут бо найменше зна́чення мала традиція, а найбільше жива тогочасна мова, нпр. молода дівчина до старої близької особи (Настя до Сотника) завжди звертається на „ви“: „Та годі вам вже з тим намистом! Ішли б швидче до отця Хоми та порадилися“. Іще:

„Якби пустили на музики,
То я б кісники заплела“.

Але: „Схаменись! І щепи ваші поламаю“ („Сотник“). Цілком правильна мн. шани в діялогах „Невольника“, нпр. Степан говорить: „То я не син?! Я чужий вам, тату?!“; Ярина: „Тату! тату! Ідіть сюди, ідіть, подивітесь!“ Найбільш витримана мн. шани в прозовому „Назарі Стодолі“, де Стеха, ключниця Кичатого, до Галі звертається на „ви“, гармонізуючи навіть і прикметника, нпр.: „Отже, які бо ви боязкі! вже й повірили!“ На Хому вона говорить також „ви“. Галя до батька: „Де се ви так довго барились? Ви мене кликали, чи ні? (Але за очі „він“, не „вони“: „Батюшка мене проклене“). Тільки коли просить, то: „Убий же мене, таточку, та не бери з собою“ (між іншим, тут на Ш. могли вплинути традиційний зворот „не убий“ і ритм речення). Цілком оправдане, коли Назар у гніві говорить на „ти“ до Хоми, — людини старшої й можливого свого тестя.

Отож, непослідовність у вживанні мн. шани в безпосередній мові, звертаючись до другої особи, в Шевченка явище нормальне. Така ж непослідовність і в мові про третю особу. Так, нпр., у третій особі про матір у Шевченка говорять не „вони“, а „вона“:

„Породила мене мати
В високих палатах,
Та й понесла серед ночі
У Дніпро купати“ („Русалка“).

„Відьма“ оповідає циганові про смерть свого батька: „А він уже ледве дише... А він мені шепче...“ Або слова від імени самого поета:

„Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так собі
Мене повивала...“ („Не молилась“)

Цікаво поруч навести живе народнє „вони“ Тичини:

„Благословіть, мамо, шукати зілля,
Шукати зілля на людське божевілля“ („Війна“);

„Встали мати, встали й татко:
Де ластовенятко?“ („Не дивися так привітно“);

„І вітер стеле спів: „Прощайте, нене!“ („Війна“).

Нечисленні винятки, як: „Лежи, не прокидайся, моя мати“! („Уже світає“, „Терор“), цілком оправдані напняттям і сконденсованістю образів Тичини; лагідна, здовжена форма (лежіть, не прокидайтесь...) була б дисонас.

Належить ствердити, що від Шевчен-

кових часів мн. шани значно поширилась в українській літературній мові, якщо цей зворот панівний у Тичини. Очевидно, це вислід загального закріплення цього явища в живій мові. Довгі десятиліття, що їх перебуло українське село по визволенні з кріпацтва, сприяли зміцнити родинне життя й виробити повагу батьків. Культом хліборобської родини віє в молодого (нар. в 1907 р.) В. Мисика:

„І цілі дні, важку забувши втому,
трудились мати в садові пустому,
вагою літ пригнуті до землі“ („Мати“).

Але ми, здається, будемо свідки зникання в Великій Україні множини шани, — це послідовно обсервуємо в більшості молодих пролетарських поетів, як І. Гончаренко:

„Похиливсь на ворота мій батько —
Його вік відпливає у даль...
Ти про кого пригадуєш, татку?..
Ти про що це сьогодні згадав?..“ („Батькові“).

Т. Осьмачка:

„Мамо, моя мамо,
Що ти ворожила,
Як мене малого
В колиску ложила“? („Подорожний“)

та інші. Поминаю тут численних не арійців, що, зрозуміло, мн. шани не засвоїли: „Тато мій, він такий старий, як пожовклі листки Талмуду“ (Раїса Троянкер, „Мене тато прогнав“).

Не можу погодитися з твердженням проф. Є. Тимченка про російський вплив, як причину зникання мн. шани в Великій Україні („Функції чисел в українській мові“ — „Наук. Збірник“, 1925, 190). Немає бо підстав говорити про аж настільки переможний сторонній вплив на живу народню мову, що завжди дуже консервативна й відпорна на чужі впливи. Зникання мн. шани в Великій Україні — це насамперед вияв глибоких процесів, що там відбуваються. Зміна соціяльного, родинного, культурного, релігійного життя мусить відбитися й у мові. Якщо життя вільного, досить добре матеріяльно забезпеченого хлібороба, створило сприятливий ґрунт для патріярхизації й аристократизації селянина, для освячування уявлень про батьків та старших, то пролетаризація села викликала протилежні процеси. А головне — з поваленням родини беззмістовною й смішною формулою стає мн. шани. Отож, — у зміненому світопогляді й психіці українського селянина причина вмирання мн. шани.

Одначе повне забуття мн. шани може наступити тільки в поколіннях, що виростуть у цілком змінених умовинах. Цей бо зворот іще живий в устах комсомольців „старої гвардії“, нпр. у героїв Ю. Вухналя („Гуморески“, 1929). „Чого ж ви сколку затіваєте“? звертається до матері один із них (стр. 38); інший до батька: „Ви, папашо, правильно мислити не можете...“ (стр. 61).

На західніх землях мн. шани не тільки не захитана, але все більше просякає в мову літературну.

Звичайно, встановити певні норми стосування мн. шани неможливо, бо цей зворот залежить від ставлення особи, що говорить: „Їджте, діду, борщ!“, „Тікай, діду, село горит!“ („Етн. Збірник“, т. XVI). Цікаво, ніколи селянин не скаже „ви“ жидові; якщо мусить, то звеличує іншими зворотами. Пригадаю тут уривок пісні з часів перед війнами Хмельницького: „Ей, жиду (просить козак), жиду рандаре! Мостивий пане! Позволь мині на річці утя вбити, жінку свою з дітьми покормити“ („Историч. пѣсни“, 122).

З наведених вище прикладів бачимо, що існує певне ступенювання (градація) в множині шани другої групи (в зворотах до другої та про третю особу). Це: 1. звичайний у літературній мові зворот на „ви“, коли йменникова частина присудку кладеться в однині: „Ви добрий“; позаочі звичайно: „він добрий“. 2. ступінь вищий: йменникова частина присудку також у множині: „Ви добрі“; „Які ж бо ви, Яремо, завзяті!“ — говорить жид у „Гайдамаках“. 3. Ступінь найвищий: Зворот до співбесідника (до особи другої), як ніби до особи третьої; дієслово присудку ставиться в третій (а не другій) особі множини: „що батюшка скажуть“. Позаочі в 2 і 3-му випадках, залежно від ставлення того, хто говорить, буває: „вони добрі, він добрий, що скаже, що скажуть“.

На закінчення належить згадати про відмінну категорію множини в Шевченка:

„До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою і всім,
І „благосклонні пребували
Всегда к ефрейторам своїм“ („Юродивий“).

Тут множина шани підкреслює іронію, сарказм, отож ужито її в протилежному результативно значенні. Видно, Шевченко був вразливий на зловживання цією формою в мові російської бюрократії.

Подібне надуживання множини шани обсервуємо сьогодні в Галичині. Тому, що в літературній мові мн. шани — це тільки форма толерована, уживати її належить дуже обережно; отож, мені здається, не матиме успіху порада д-ра В. Сімовича („Граматика“, 1919, стр. 385) інтелігенції повертати до „рідного“ „викання“ батькам. Зрештою провести мн. шани послідовно не вдається навіть авторам-галичанам. Нпр. ч. 38, 1934 р. „Українського Бескиду“ містить фейлетона Ор. Б-н: „З Владикою“, де поруч себе знаходимо: „Ексцеленція дали знак до від'їзду“ і „Владика... жваво висів з авта“.

Варшава. Іван Коровицький.

Сучасна українська літературна мова.

XXIV.

Прислівники.

Кожна розвинена літературна мова звичайно має надзвичайно багато найрізніших прислівників. Та це й зрозуміло зо складневого значення прислівника: він докладніш окреслює такого важливого основного члена речення, як присудок; а окреслень для кожного окремого присудка може бути дуже багато, — стільки ж і прислівників. Звертає на себе увагу, що українська народня мова надзвичайно багата на найрізніші прислівники, чим помітно вирізнюється спосеред слов'янських мов. У живій нашій мові кількість прислівників просто невичерпна, — народ легко й безперестань творить усе нові та цікавіші, чому число їх невпинно росте. Жаль тільки, що наші діялектологи не вміють записувати їх, або й зовсім не звертають на них жодної уваги (бо непомірно й непотрібно перевантажені фонетикою!). Літературна ж мова, в порівнянні з народньою, знає прислівників багато менше. Але кожний письменник, що поважно дбає про красу й багатство своєї мови, звичайно пильнує пізнати й уживати якнайбільше число прислівників. І справді, — багатство мови письменника найвиразніш виявляється також у багатстві його мови на прислівники. На жаль, мова сучасних наших письменників „по цей бік Збруча“ надзвичайно **вбога** на прислівники, а це показна либонь ознака, що їхня мова вбога взагалі.

Треба ще підкреслити, що літературна мова звичайно не накидає на прислівники своїх вузьких норм і не спинює вживання їх, навпаки, — заохочує збільшувати число їх, залюбки вживає й місцевих форм, бо звичайно кожний прислівник сильніш зазначає ту чи ту синонімічну риску якости дієслова-присудка. Можна вказати не багато місцевих прислівників, що літературна мова не вживає їх, або оминає, напр. (у дужках форма літературна): щойно (треба: допіру, зараз тільки), лише (частіш: тільки), відтак (потім, згодом), відтам (звідти), вовсе (зовсім), всьо (все), дещо (трохи), вдень (днем), вночі (ніччю), долів (додолу, вниз), домів (додому), доперва (допіру), заєдно (все), зглядно (або, чи, докладніш), згори (наперед), навідворіт (навпаки), ніц, ніч (нічого), оноді (позавчора), овшім (так), позаяк (бо), мимо (поза, не зважаючи на), проч (геть), скорше (скоріше), сейчас (зараз) і т. ін.

Українські прислівники мають дуже рясну й багаторозвинену синоніміку, часом вельми тонку, — її легко розуміє тільки природний українець; пор., напр., скоро — незабаром — хутко — швидко — прудко — шпарко — живо — борзо й т. ін. Через це завжди треба пильно доходити синонімічних різниць прислівників і вживати кожного на своєму місці.

Прислівник виразно окреслює прикмету дії присудка, як прикметник окреслює прикмету йменника. Добрі стилісти давно це знають: так само, як вони пильнують про красу барвистих при-

кметникових епітетів, так само пильнують вони й про барвисті прислівники, як оздобні епітети до дієслів (див. про це докладніш у „Рідній Мові“ 1933 р. ч. 12 ст. 405-406). А сучасні письменники наввипередки підшукують небуденних прислівників, що справді шляхетно прикрашують їхню мову.

Усе вищесказане свідчить про конечний обов'язок наших письменників збагачувати свою мову на прислівники. Пам'ятайте: багатство прислівників завжди свідчить про багатство вашої мови взагалі, а тим самим і про ваше знання мови. Письменник мусить складати собі словничка прислівників, збільшуючи його не тільки виписками з кращих письменників, але й записами з живої народньої мови. Сором письменникові, що не розуміє всього цього!

Черкасенкова мова помітно багата на прислівники, він глибоко зрозумів їхню красу й значення, як епітетів, і завжди пильнує побільшити своє знання їх; так, напр., на ст. 56 авторського примірника звичайне „з вигляду“ перероблене в нього на „навба́ч“: Раду дасть собі, хоча навба́ч безжурна, як дитя. Але обсяг Черкасенкових прислівників звичайно відомий нам із творів старших письменників. Часом уживає він і небуденного прислівника, як оздібного епітета до дієслова, але робить це непевно, ніби боязко. Зовсім не те бачимо в молодших визначніших сучасних письменників, — вони не тільки обіручма́ беруть їх із невичерпного джерела — з народньої мови, але сміло й відважно творять нові, чим безперечно побільшують красу й гарт своєї мови.

Подаю трохи прикладів із „Дон Хуана“. Вряди-годи позираючи 95. А втім (= а проте), хто зна 95. Душа полізла геть у п'яти 14. Грішницю затримано даре́мне 47. Дарма́ ти так тривожишся 24. Доне́схочу наївся 29. Озирається довко́ла 21. Усі зійдуться доку́пи разом 32. Ми прийшли допі́ру (а не: щойно!) з риболовлі 23. Насповідаємося досхочу́ 51. Жаги коштовний кубок спорожнив жадібно я додна 39. Я за́раз вийду 49. Зда́леку відгукуються 12. Король і гранди ті одно́ полюють, з достатків та знечевя (= від нічого робити), з жиру то 12. Не гідні зро́ду 121. Будьте ко́нче вдома 31. Води, либо́нь (а не: відай), напитися пішов 22. Мимохі́ть ступає 121. Вклоняється мо́вчки 26. Падає навко́лішки 68. Озирається навко́ло 14. Читатиму навпереми́нку з заклином 16. Ламають нам наперекі́р 80. Гуска смашна напро́чуд 81. Напро́чуд опрацювали діло 100. Двері на́стіж 37. Як невча́сно (= несвоєчасно) принесло́ їх 50. Незаба́ром наші прийдуть 96. Навіщо ж так незвича́йно (= нечемно) 38. А це нещодавно́ 76. Ченці святі одно́ (= все) людей на огнищах печуть 12. Король і гранди ті — одно́ полюють 12. Одно́ по скелях скаче, як коза 29. Ми одноча́сно впали 120. Десь побли́зу в лісі 12. Бути на сторожі повсякча́с 43. Прив'язує поря́д з конем 65. Мрію потає́мці 98. Відхиляє поти́ху двері 36. На майда́ні привселю́дно 102. Куда це так пру́дко 14. Гонив пру́дко 19. Видрапавшись ра́чки 14. Не так рете́льно (подоїти) 72. Розко́тисто регоче 17. 106. Добра дає не ря́сно зустріч з ними 12. Тікає світ-за́очі 57. В дитячій сливе́ (= майже) голівці 61. Тепе́ра друге 46. Читатиму тимча́сом 16. Упли́нь геть за водою 57. Хутчі́й тікайте 14.

Тепер подам іще трохи прислівників із роману В. Підмогильного „Місто“, що так само залюбки вживає їх і розуміє їхню велику стилістичну й мовну вартість.

Було безжа́льно наражати себе на такий біль 85. Вбираючи дим безпере́стань 210. Викривало йому безпере́стань огріхи 120. Безтя́мно схотілось зібрати до купи 171. Промагнула бігце́м 118. Лежати босо́ніж 244. Це ва́рто мати на увазі 21. На світ і на себе варт дивитися вибачливіше 103. Женитись не варт було 175. Вве́чері здибається з нею 208. Забув вдо́ма олівця 63. Привід був ве́льми простий 184. Справа посувалася ве́льми кепсько 198. Відни́ні матеріяльна проблема розв'язана 192. Бажання вряди́-годи в ньому прокидалось 236. Почав одвідувати врядигоди 238. Не влаштував собі вча́сно (= своєчасно) півмі-

сячної відпустки 229. Лишився з нею віч-на́-віч 201. Голіруч билися 50. Відкинулась горілиць 67. Приймали всіх, хто допіру (= тільки що, гал. щойно) покинув пера 9. Гама тіл, допіру виставлених на сонце 9. Те він почув допіру 92. Допіру був маленький скандал 201. Все, що сталось допіру, видалося маревом 147. Каяття, що допіру прокинулось 152. Вона допіру вийшла з кімнати 229. Від кам'яного віку дотепе́р 79. Ніби жартома́ оголосив новину 105. За́годя (= завчасу) знаючи 147. Треба було за́годя міркувати 211. Подумав заздалего́ди 164. Частуєте мене вечерею залюбки́ (= охоче), сказав Степан 193. Він за́раз тільки (= допіру) народився 221. Ціла юрба смикає звідусю́ди 68. Література, звісно, річ гарна 175. Трохи згодом 57. Ще день зго́дом дістав відповідь 120. Зненацька (= несподівано) згадав про фізкультуру 15. Зненацька схопи́вся й плигнув у воду 22. Він зненацька обійняв її 59. Зненацька вона відкинулась горілиць 67. Розплющивши зненацька очі 73. Читаючи знечев'я (= від нічого робити) таблички 121. Дійшов кінець-кінце́м, висновку 17. Кінець-кінцем прийшов 22. Йому ко́нче захотілось 15. Це конче варто мати на увазі 21. Крадькома́ сміятись 214. Іноді він ме́льки (= мелькома́) думав про Гнідого 78. На вулиці ме́льки постеріг його 181. Спиняла мельки на ньому свій погляд 215. Життя пройде ми́мо 60. Всі навза́води (= наввипередки) трутили хлопцеві свої м'ячі 55. Діти кричали йому навздогін 55. Спитав навздогін 123. Ра́птом упала навзнаки́ 60. Коло груби став навко́лішки (= на коліна) і почав розпалювати 141. Він ладе́н був стати перед нею навко́лішки 219. Ладе́н був би благати її навко́лішках 75. Озирнувся навкруги́ 60. Пхаючись навманнящ 30. Женуть навпросте́ць 245. Кликав навпросте́ць через труднощі 164. Сидів трохи навскоси́ 217. Вийшов навшпи́ньки (= на пальчиках) до передпокою 220. Міг посидіти наоди́нці 242. Широкі шляхи наспра́вді були вузькими стежками 68. Витягнувся на ковдрі ни́чма (= ниць) 142. Ходив по́руч 195. Коли приятеля неприємно частувати кепськими цигарками, то себе й поготі́в (= тим паче) 109. По́сидцем сидячи ввесь час у своїй хаті 118. Скоряв жіночі серця по́спіль (= підряд, разом) 66. По́тай надіявся 186. По́тай почував свою вищість 255. Він спинився послухати пісень, і потім того звернувся на Нестерівську вулицю 55. Люди проходили по́уз непрозорими сильветами 57. Служниця проходила поуз 114. Він по́хапцем добирав слів 55. Музика дохо́дила по́шепки 134. По́шепки проказував 126. Свист ра́птом ущух 8 Ра́птом хтось гукнув його 12. Ра́птом упала навзнаки 60. Ра́птом згадав про листа 61. Дихав рва́чко (= поривчасто) 73. Рете́льно (= докладно, акуратно, досто́тно) прочитав 17. Рете́льно поголився 46. Рете́льно одвідував лекції 76. В голові само́пас (= порозривано, вільно) блукали думки 167. Силомі́ць (= через силу) вирядився до Інституту 63. Оженити силомі́ць 210.

В літературній мові вживається тільки *тому*, а не зросійська *тому назад*. Напр. у „Місті": Посмішку, що покинув давно тому 243. Пішов до своєї крамниці, що півроку тому була спинила його 99. У Черкасенка: Ще кілька день тому́ в моїх обіймах ти п'янів 38. Два роки то́му і драного плаща не мав 86. Тому́ два тижні вже сеньйор казав 110.

Випадком попали мені до рук повісті й новели Аркадія Любченка: „Вона", ДВУ, Харків, 1929 р. Бачу, що А. Любченко глибоко розуміє оздібну стилістичну силу прислівників, а тому пильнує часто їх уживати в небуденній формі, часом беручи навіть провінціялізми. Ось трохи прикладів: Бокаса́ (= боком) наблизитись до друзів 54. Трохи бокаса́ покрокував до хати 323. А чому б не дивитися дгорі (гуцульське, = к горі, горі; писати треба дгорі, а не д'горі, бо це не з *до* гори) 22. Підносилося дгорі 277. За́годя (= завчасу) хоче примоститися 22. Він допіру згинці (= згинаючись) шкутильгав 20. Він згинці покрокував до хати 324. Ніна зневбачка (= зненацька) перебила його

164. Вона ніби ледь-ледь (= ледве-ледве) посміхається 23. Річка ліньки (= ліниво) текла 276. Ліньки перегортає сторінки 279. Лу́нко (= луною) розкотився легіт 287. Мимохідь (= мимоходом) натрапляють одне на одне 22. Полетіли навздогі́н 17. Ходила навшпи́ньках 182. Недоу́мкувато дивиться 50. Розрослися напричуд пишно 20. Десь неподале́ць (= недалеко) зривається сміх 67. Неподале́ць скрикнув трамвай 213. Неподале́ць брехнів 295. Хапає мене обіручма (= обіруч) 284. Пово́леньки бере його 75. Встали і покво́лом (помалу) рушили 218. Голос каже їй спідти́ха (тихо) 53. Спроквільно повторював Кость 182. Сторо́жко одступилася 281. Раптово кидалась супро́ть (супроти) 141. Супро́ть посипалися докази 201. На устах йому леліла тиль-тиль (= чуть-чуть) помітна усмішка 312. Щиросердо прозвали 291. (Кінець буде).

Іван Огієнко.

Буденні мовні прогріхи.

Займенники. а) Аналогічно до правильних форм G[1] „цього", „всього" вживають у нас хибної форми в родовому однини жіночого роду: *цьої, всьої*. Правильно буде тут тільки: цеї, ціеї, всеї, всієї, усієї. б) „*всьо*" на рід ніякий замість „усе, все" не є в Галичині русизмом, як у нас дехто думає, бо це форма народня, вживана в усіх майже західніх говорах, що в них нема ніякого російського впливу. Форма „всьо" утворена за аналогією до ніякого роду займенників: „одно, то, що", подібно, як говіркові галицькі форми „всьой", „котрой" (= увесь, котрий) повстали з аналогії до форми „той". в) Русизмом є залюбки вживана в нас, головно по війні, форма родового й знахідного від числівникового займенника чи збірного числівника „оба", а саме обоїх" замість „обох, обидвох, обоє", як, напр., читаємо в „Неділі" ч. 30. з 4. серпня ц. р.: *обоїх*. В. Сімович (op. cit. 238) не називає ціеї форми русизмом, тільки каже, що її дуже рідко вживають галицькі письменники, й цитує Федьковича, Франка й Стефаника. „Двоє, обоє, обидвоє" вживають звичайно й правильно тільки в назовному й знахідному, а всі інші відмінки мають від „два, обидва, оба".

Дієслова. Помилкова відміна поодиноких дієслів, а саме: а) *Могти — пекти*. У щоденній мові й у пресі (напр. „Діло" з 26. І. й 2. V. 1934) та в книжках уживають у нас помилкових форм: *могуть* (зам. можуть), *пекуть* (зам. печуть) і „*могучи*", дієприслівник тепер. часу, зам. можучи („Діло" ч. 230. з 30. серпня 1935). Проф. Огієнко наводить іще в своєму „Стилістичному Словнику" (148, 232) подібні помилкові форми: *зберегу, могу*. Діється це підо впливом *г* у корені (мог-ти), а ще більше підо впливом таких слів спорідненого значення із звуком *г*, як: яко мога, могутній, могучий, частково підо впливом російської мови (Огієнко: Чистота... 120) і, вкінці, з приводу незнання фонетичного явища, що корінні задньопіднебінні звуки *г, к, х* переходять (змінюються) на шелесні *ж, ч, ш*. Можливо теж, що рідко вживані форми „можучи" й печучи" звучать трохи штучно, й тому люди плутаються в їх творенні. Дієприслівники тепер. часу утворюємо найлегше від 3. особи множини тепер. часу, відкидаючи закінчення *-ть* і додаючи *-чи*; від можу-ть творимо „можу-чи". Нераз маємо неначе винятки від цього, напр. хоч від дієслова *бачити* маємо в 3. ос. часу тепер. *бачать*, то дієприслівник тепер. часу є *бачучи*, а не *бачачи*, як це читаємо в повісті Квітки-Основ'яненка: Пан Халявський (переклад П. Воронина), Харків, 1929, стр. 306. Форма *бачучи* утворена з аналогії до форм дієслів І. відміни: ідучи, кажучи.

б) *Дати, продати, їсти*. Загально відміняють у нас помилково дієслова: „дати" й складені з ним, та „їсти", й кажуть і пишуть у 2. ос. однини: даш, продаш, їш або їсиш (Г. Квітка op. cit. 213). Ці помилкові форми утворено з аналогії до форм 2. ос. однини дієслів першої й другої відміни (робиш, співаєш), а в формі „їсиш" маємо сполучення форм дієслів 3. відміни (-си) й дієслів відміни

I й II (-ш). Правильні форми, дозволені в літературній мові, будуть тут тільки: даси́, продаси́, їси́ (див. „РМ“ II, 308). Помилково теж пишуть у Галичині згідно з говірковою вимовою: дасьте, їсьте замість: дасте, їсте.

в) *Признати, пізнати.* Велику плутанину бачимо у відміні доконаних дієслів „признати“ й „пізнати“, бо форми їх тепер. часу (по значенні це час будучий) подібні до форм тепер. часу від недоконаних дієслів „признавати“ й „пізнавати“ й тому їх відміняють частково на лад польського дієслова przyznać, а в части на лад дієслова „дам“. Для докладности подаю зіставлення цих форм:

	від признава́ти:	від призна́ти:	
	правильно:	помилково:	правильно:
1. ос. одн.	признаю́	призна́м	призна́ю
2. „ „	признає́ш	призна́ш(-си́)	призна́єш
3. „ „	признає́	призна́сть	призна́є
1. ос. мн.	признає́мо	признамо́	призна́ємо
2. „ „	признає́те	признасте́	призна́єте
3. „ „	признаю́ть	—	призна́ють

Як бачимо з цього зіставлення, відміна обох дієслів відрізняється тільки наголосом, і тому для докладности треба на письмі зазначувати наголоси. На ці помилкові форми звернув частинно увагу проф. Огієнко в „Словнику місцевих слів (s. v. 72).

б) *Час будучий.* Нераз іще трапляються в нас хибні форми будучого часу від зворотних дієслів, коли *ся* злучене з дієсловом і не стоїть на кінці, напр. боротисьмуть (І. Борщак: op. cit. 88), намагатисямуть („Назустріч“ ч. 7. з 1. квітня ц. р.), дивитисямемо („Діло“ ч. 204. з 3. VIII 1935) й відбуватисяме („Діло“ ч. 238. з 7. вересня 1935) замість правильних форм: боротимуться, намагатимуться, дивитимемося й т. д. Чим такі форми пояснити? Насамперед тим, що в буденній мові вживають у нас говіркових форм із *ся* напереді (почалися бавити зам. почали бавитися), і тому, дбаючи про те, щоб *ся* було разом із дієсловом, злучують його помилково й у будучому часі, а далі тим, що цю форму відчувають у нас як штучний і важкий витвір, бо час будучий творять при допомозі „буду“. Проф. Огієнко (Чистота... 132) пояснює такі форми тим, що в західньоукраїнських говорах форми *-му*, *-меш* і т. д. ще рухливі й тому „ся“ ставлять перед ними; див. іще його „Словник місцевих слів“ ст. 139.

г) *Наказовий спосіб.* 1) 2. ос. одн. *залишся* (С. Пащенко в перекладі Стендаля „Абатесса ді Кастро“, Відень, стр. 153) зам. правильного з а л и ш и́ с я. Наддніпрянці люблять часом коротші форми, як ось зацитована „залишся“. Треба вживати „залиши́ся“, або „залиши́сь“, бо якщо закінчення *-и* наголошене, тоді воно не зникає (Є. Тимченко: op. cit. 39).

2) 1. ос. множ. *нищмо* зам. прав. ни́щім. Закінчення *-мо* для 1. ос. наказ. способу маємо правильно від дієслів класи II. з нар. *-ну*, напр. киньмо, деяких III. кляси: біймося, стіймо, деяких V. класи (нар. *-а*), напр.: граймо, скачмо, плачмо й від усіх дієслів VI. класи з нар. *-ува*: даруймо, малюймо й і В дієсловах IV. класи з наростком *-и* повинно бути правильно закінчення *-ім* (наголошене): заступі́м, зробі́м. Наддніпрянці вживають тут часом закінчення *-мо*, доданого безпосередньо до основи, як ось: надолу́жмо, залишмо й ни́щмо. В Україні волюють повні форми на *-мо* з сильнішим відтінком, хоч їх звичайно вживається в мові архаїзованій, або для т. зв. високого стилю (І. Огієнко: Рідне Писання І, 79). Тому теж Тимченко (Укр. граммат. 40) подає коротке правило, а саме: пні на приголосні (крім пнів на *-в*) мають закінчення *-імо*, пні на *-в* мають *-мо*, пні на голосні *-ймо*. Сімович (op. cit. 268) подає майже те саме правило, але дає перевагу після приголосних закінченню *-ім* (*-ім*). (Кінець буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Стара колядка.

У селі Маневі, Ліського повіту, був перед війною звичай, що поважніші господарі, члени церковного братства, ходили по селу на Різдво колядувати на церкву. Збиралися колядувати в корчмі, й перший, кому колядували, був орендар. Колядували йому так:

Стої́ть соснойка серед ринойка,

Пане наш,
Будь же ти ласкав на челядойку
І на нас.
На тій сосновці три соколойці,
Єден полетів г темний лісочок,
Другий полетів г бистру річейку,
Третий полетів г тихий Дунаєц.
Перший приносить чорну кунойку,
Чорна кунойка, пани шубойка.
Другий приносить щуку рибочок,
Щука рибочок — пану снідання.
Трегий приносить круплю водиці,
Крупля водиці — пану ніжки вмити...

По кожній стрічці повторюються, як рефрен, слова: „Пане наш“ і т. д., аж до слів „і на нас“.

Для зрозуміння треба згадати, що декуди на Лемківщині словом „ринок“ означують подвір'я перед хатою.

Колядка, що її подаємо, дуже стара. Співали її, як видно зо змісту, в панщизняних часах „дідичеві“, потім почали в Маневі співати її жидові-корчмареві. Тепер уже в селі цього звичаю нема. Молодь ходить колядувати й віддає прибуток на народні цілі.

Франц Коковський.

„Die Produktion Ukrainas“ чи „Die Produktion der Ukraina“?

У тій пропагандивній літературі, що ми пишемо її для німців, панує в нас велике замішання щодо найважнішого слова — Україна. У німецькій мові всі ймення власні, що означають географічно-політичне поняття, *є ніякого роду*. Винятками остаються слова на *-ei* (як Türkei, Czecho-Slowakei, Mongolei, Dzungarei і т. д.), а далі Schweiz, що жіночого роду. Подавати історичне умотивування цих винятків тут не місце. Всі ці ймення ніякого роду вживаються без родівника, отже кажемо: die Produktion Spaniens, Portugals, Ungarns, а далі, щодо слів на *-a*, то всі вони ніякого роду: Chinas, Nikaraguas, Panamas, Albanias і т. ін. (але die Landenge von Panama!). Навіть слова, що мають такий жіночий вигляд як Carolina і Virginia, теж ніякого роду, оскільки вони означають держави Сп. Д. П. Америки, а не дівочі ймення, і мають родовий відмінок Carolinas і Virginias.

Зате ймення власні, що означають географічно-обласне поняття (Landschaft), отже жодне політичне значення, *є жіночого роду*, особливо слова на *-a*: Puszta, Hanna, Romagna, Campagna, Sahara і т. ін. Як такі, ці слова мають родовий відмінок: die Schönheit der Puszta, der Hanna і т. ін. Ця різниця перепроваджена дуже послідовно. От історично-обласне ім'я Ostmark жіночого роду, а політичне ім'я Dänemark ніякого роду.

Це саме відноситься до давального й назовного відмінку. Отже: in der Puszta, der Hanna; далі: in der Schweiz, der Türkei; але: in Spanien, China, Carolina. Або: er bereist die Pustza, die Hanna; далі: die Schweiz, die Türkei; але: er bereist Schweden, Albanien, Arizona, Venezuela.

Із цих виводів виходить, що треба писати: Die Produktion Ukrainas, in Ukraina geboren, nach Ukraina reisen і т. ін., а говорити про „Freiheitsbestrebungen der Ukraina“ є таке смішне, як і вислів: „Freiheitsbestrebungen der Taiga“.

Щодо третьої форми, die Ukraine, то вона цілковито неможлива для українця-державника. Вона появилася в німецькій літературі з початком минулого століття, коли „die Ukraine“ означала топографічну область полудневої части російської імперії. Ця „die Ukraine“ була координованим поняттям з Puszta, Pampas, і тепер слово „die Ukraine“ викличе в кожного німця образ певного краєвиду, гарного, меланхолійного, досить відмінного від північних тундр, але ніяк втілення певної культури, традиції, господарки, спільних стремлінь, історії.

Чернівці. Любомир Гузар.

Про мову українських колядок.

2. Перераховуючи слова, запозичені з чужих мов, я навмисне поминув найчисленнішу громаду — церковні слова, бо її не все можна відрізнити від архаїзмів. Все ж таки маємо тут слова часто грецького походження: в теремі

(I, 13), патрафіль (I, 76, Глубоке), просфороньки (I, 113, Львівськ. пов.), акафістами (I, 155, Долинськ. пов.), трону (I, 218, Косівщина), монарху (II, VIII, Станиславівськ. пов.), парастасами (II, 287, Долинськ. пов.). Далі трапляються нераз церковно-слов'янські вислови, передусім у колядках із християнським змістом: рождество (I, 38, Джурів), нараквички (I, 76, Глубоке), тріє (I, 113, Львівськ. пов.), возрадуєся (II, 287. Долинськ. пов.), чаєт (II, 288, Косівщина) житиєм (II, 289, Косівщина), благо узволив (II, 317, Богородчанськ. пов.). Треба признати, що цих церковних висловів знаходимо над сподівання мало.

Одначе церковні слова лучаться з іншою громадою слів: з архаїзмами — і тих обох громад, як згадано, годі деколи й відділити від себе. Таких архаїзмів знаходимо яких 50. Ось вони: черлені (I, 2, Косівщина), злотний (там саме), рокові (I, 7), на пелевни сут (I, 15), первоє святче (I, 20. Богодух. пов.), отрочаткам (I, 34, Камінецьк. пов.), ретїжоньки (I, 37, Кальниця), пісню піла (I, 38, Херсонщина), схожайти сі (I, 40, Перемишлянськ. пов.), нарчиш (I, 45, Косівщ. і слова від пня: *арч-*, Потебня, 53), з вишного (I, 48, Косівщ.), приобріла (I, 58, Косівщ.), первовісную (I, 103, Косівщ.), зорчи (I, 232, Синевідсько, пор. сказане про пень: *арч-*), жена (I, 248, Богородчанськ. пов.), з нащада-світа (I, 112, Кальниця), у пресподнє (I, 114, Косівщ.), глаголєт (I, 123, Тишевниця), множай (I, 155, Долинськ. пов.), гоститель (I, 167, Ніжен), опоздиуси (I, 215, Косівщина), спольняє (I, 262, Чернігівщина), во грозї (II, 16, Снятинщина), доч (II, 36), мовна (II, 51, Богородчанськ. пов.), рече (II, 54, Калуськ. пов.— пор. сказане про пень: арч-), блюдо (II, 58, Ніжен), урчеме (там саме — у зв'язку з пнем: арч-?), булат шабльу (II, 64, Старосамбірщина), пляше (II, 67), ретязьки (II, 67), сріберний (II, 68), глас (II, 83, Ляхівці), се ясен рісен (II, 152, Дрогобицьк. пов.; червоний саян, вел. руське саян = жіноча спідниця, див. у Свєнц., 221), пособирала (II, 166, Вороніж), плаўле (II, 174, Косівщ.), черленобокі (II, 202, Косівщина), гради (II, 256), в чертогах (II, 289, Богородчанськ. пов.), здравля (II, 292, Буковина), з чадом (там саме), воспіванчик (II, 351, Богодухів. пов.), спіїю (II, 355).

Ці слова записані переважно в галицьких гірських околицях, або в північних окраїнах української території, отже там, де справді заховалося багато архаїзмів.

3. Далі стрічаємо в колядках слова, що характеризують окремі говори, одначе їх загалом не так багато, бо всього до 80. Тут маємо передусім колядки з Гуцульщини (Косівський повіт) із словами: плєса (I, 1), май би си бгати (I, 1), бій коси (I, 2), ґаздиньку (I, 2), підчілиною (чільце? у Грінч., 465 — I, 2), ґазда (I, 2), стелиною (I, 3 — Грінч., 201), бай допитали (I, 3), гачі (I, 5), із маржинков (I, 17), тоти (I, 27), вздріли (I, 27), тамки (I, 30), тутки (I, 30), прудко (I, 30), за сесе (I, 31), всїгди (I, 44), вотот (I, 45), ілчить (I, 71, від: ялиця [Потебня, ст. 671], ільчастий = льняний у Грінч., II, ст. 432), ярчі скатерти (I, 72, чи від: ярка-молода годована вівця? у Грінч., 542, отже: скатерті з овечої вовни? бо є ще: ярчаний — ячмінний), сес (I, 73), лудинє (I, 92), гезди (I, 94), деґле (I, 95), килька им земньа (I, 96), бербеницями (I, 146), вісмотріли (I, 203, Глубоке), ширінцев (I, 226), пронерла (I, 226, Зелениця), більцу білила (I, 226), імівнєчко (I, 231, Зелениця), заверржте (I, 239, Глубоке), сє жєхнув (II, 41), дєдиви (II, 66, Снятинськ. пов.), леґінції (II, 83, Зелене-Ріка), відий не вдаш (II, 113), фуду дївочка (там саме), пуговичка (там саме), бадечька (II, 148), цєпати (II, 334).

Бойківські колядки: отсесю (I, 33, Долинськ. пов.).

У **лемківських** колядках стрічаємо: тото (I, 36, Ліськ. пов.), лем дві неділї (I, 109), вшитко (II, 358), кед (II, 361).

В інших околицях знайдемо: пояс чарчірчаний (I, 7, Черновецьк. пов.), флетєви (I, 7, Черновецьк. пов.), відзадячко (I, 9, пор. у Є. Желехівського й С. Недільського: Малоруско-Німецкий Словар, 2 тт., Львів, 1886, ст. 680), відпрядочки (там саме, Грінч., I, 173), шеріночка (I, 9; у Грінч., 496: шірінька; Потеб., 670: шірінка), цїсї світки (I, 108, Бергомет),

покиль (I, 125, Дрогобицьк. пов.), елей рогова (I, 211, Жураки), нянонько (II, XIV, Закарпатська Україна), зарєхтит (II, 15), нех (II, 66, Жовківщ.), тамка (II, 91), ніт (II, 93), без море (II, 132, Львівщ.), іт ґречній панні (II, 227), т берегу (II, 228), розмечем (II, 256), ліски втворяє (II, 264, Коломийщина), сарака кучьма (II, 326, Буковина), рокиткой (II, 359).

Львів. Ярослав Гординський.

Початкова Граматика української літературної мови.

22. Йменникове пояснення з прийменником.

Прийменник.

По діброві вітер виє, гуляє **по** полю, **край** дороги гне тополю **до** самого долу. **В** таку добу **під** горою, **біля** того гаю, що чорніє **над** водою, щось біле блукає. Прийшов я **до** його **в** кімнату; **в** кімнаті книжки лежали **на** столі, **під** столом і **біля** стола. Засиніли **понад** Дніпром високі могили. Давно колись те діялось **у** нас **в** Україні. Забули **в** Україні славного гетьмана. Пішла **в** садок **у** вишневий. Хочеться хоч подивитися **на** свій народ **на** милий.

Нести, **ви**нести, **з**нести, **пере**нести, **на**нести, **по**нести, **до**нести, **в**нести, **під**нести, **при**нести, **від**нести, **за**нести.

Що таке прийменник? Що таке йменникове пояснення безпосереднє й посереднє? Яке завдання прийменника в реченні? Перерахуйте прийменники-прислівники. З чого повстали прийменники? Що керує йменником, — прийменник чи дієслово? В яких п'ятьох відмінках може бути йменникове пояснення з прийменником? Чи любить наша мова складні прийменники? Яке значення приставок у дієсловах?

Кожне дієслово керує своїм йменниковим поясненням або безпосередньо: *Пишу листа, Дякую батькові*, або посередньо при допомозі часток, що звуться прийменниками: *Пишу* **на** *папері, Смiюся* **з** *біди*. Таким чином підметова дія чи стан, висловлені в присудку, переходять на йменникове пояснення безпосередньо або через прийменники. Через це ділимо йменникові пояснення на безприйменникові й прийменникові.

Частина мови, що показує напрям переходу підметової дії чи його стану на прийменникове пояснення, зветься прийменником: я сів *на* стіл, *коло* стола, *під* столом, *біля* стола. Звичайно прийменник визначає напрям дії в просторі, рідше — час цієї дії чи інші стосунки.

В давнину наші прийменники були прислівниками, цебто були незалежні й глибше вияснювали дієслово, але з часом вони втратили своє незалежне значення й злилися або з дієсловом, або з іменником. Але частина прийменників ще й тепер не втратила свого колишнього незалежного значення й може бути прислівниками; це т. зв. **прийменникові прислівники,** напр.: Іду позаду, Стали навколо, Кругом неправда; вони ж прийменники, коли зростаються з іменником: Іди позаду мене, Стали навколо них, Кругом нас неправда.

Прийменник у мові сильно зливається зо своїм іменником ув одне ціле, залежне від свого дієслова-присудка. Як ми знаємо (див. виклад 21), йменникове пояснення може бути в п'яти відмінках — родовім, давальнім, знахіднім, орруднім і місцевім, може бути й іменникове пояснення з прийменником, цебто прийменник з'єднується з іменником в одному із цих відмінків. Пам'ятаймо, що того чи того відмінка з прийменником вимагає дієслово, чому той сам прийменник зо своїм іменником може бути в різних відмінках, — залежно від значення дієслова. Цебто, — прийменник зо своїм іменником зростається в одну цілість, залежну від свого дієслова.

По деяких прийменниках ставиться йменник завжди в одному відмінку; напр. з родовим іменника сполучуються: *без, біля, від, для, до, крім, після, проти, ради, серед;* з давальним архаїчне *к, ік*; зо знахідним: *крізь, про, через;* із місцевим *при.* По інших прийменниках може бути сполучення в кількох відмінках, залежно

від дієслова, напр., зо знах. і орудн.: *над, перед, під;* зо знах. і місц.: *на, об(о);* з род, знах. і орудн.: *з, із, зо, за, між;* з род., знах. і місц.: *у, в;* з дав., знах. і місц.: *по.*

Прийменники бувають **прості,** як вищеподані, й **складні,** що складаються з простих. Складні прийменники докладніше й виразніше визначають місце напряму дії на йменникове пояснення; таких прийменників, особливо в живій мові, в нас дуже багато, напр.: заради, з-між, з-над, з-перед, з-під, з-поміж, з-поперед, з-посеред, з-попід, з-проміж; насеред, побіля, повз, поміж, понад, поперед, попід, посеред, проміж, супроти, насупроти. Значення надає останній прийменник, він же й з певним відмінком іменника сполучується.

Чимало прислівників можуть ставати прийменниками й сполучуватися з родовим відмінком іменника, напр.: близько, довкола, довкруги, коло, круг, навпаки, навпроти, назад, наперед, нарізно, недалеко, опріч, перше, побіч, просто, уздовж, упоперек, уперед й т. ін. Всі ці слова в реченні можуть бути або прислівниками: *Стань просто,* або прийменниками: *Стань просто мене.*

Йменники *кінець* і *край* також можуть прийменникуватися, цебто ставати прийменниками: *Сидить батько кінець стола, Шатро край шляху розп'яли.*

В живій мові, а особливо в архаїчній часто буває повторення прийменника, — він уживається перед іменником і перед його прикметниковим поясненням: *За горою за крутою та живуть люди слободою.* Часто й письменники для окраси свого стилю (характеру мови) навмисне повторюють прийменника, напр. у Шевченка: *За сльозами за гіркими і світа не бачить.*

Багато прийменників зовсім зрослися з дієсловом, рідше з іншою частиною мови й стали **приростком.** Приростки звичайно сильно змінюють основне значення слова, а дієслова недоконані роблять доконаними: робити — зробити — переробити — наробити, смертний — безсмертний, давець — видавець і т. ін. Оці приростки не бувають прийменниками: ви-, най-, па-, пере-, пра-, пре-, роз-, су-, ус-, щонай-, якнай-.

Завдання 136. Прийменник *в-у* вживається при окресленім, великім просторі, а *на* визначає тільки частину цього простору, напр.: *в* Германії, *у* Франції, *у* Києві *на* Подолі. Хто каже: „*на* Україні", той мислить Україну частиною іншої держави; вираз: „*в* Україні" визначає цілу велику Україну. Спишіть, як писав Шевченко:

В Україну ідіть, діти, в нашу Україну. У нас *в* Україні старий Котляревський отак щебетав. Було колись, — *в* Україні ревіли гармати. Велике свято *в* Україні.

Не кажіть: *на* Україні, а тільки: *в* Україні.

Завдання 137. Складіть речення, щоб оці слова були в них то прислівниками, то прийменниками: проти, перше, побіч, упоперек.

Завдання 138. Скажіть речення, щоб у них були прийменники: без, через, при, на, за. З яким відмінком йменника сполучуються ці прийменники?

Завдання 139. Вияснїть, що визначає слово прийменник? Чому так кажемо: прийменник?

Завдання 140. Напишіть чотири речення, щоб у них прийменник повторювався при йменнику й при його прикметнику. Повторення прийменника прикрашує нашу мову, а тому вживайте його частіш.

Завдання 141. Напишіть дієслова *брати* й *ходити* зо всіма можливими різними приростками. Пригляньтеся, як приросток змінює значення слова. Скажіть, для чого вживаємо приростків?

Завдання 142. В нашій літературній мові в певних виразах звичайно вживають не архаїчного *по* з місцевим відмінком, але живого народнього *за* з відмінком орудним. Запам'ятайте такі приклади:

Виконали *за* програмою все. Я працюю *за* окремою умовою. Книжка вийшла *за* редакцією професора. Він це зробив *за* батьковою намовою. Працює *за* моїми вказівками.

Завдання 143. По словах говорення (говорити, казати, питати, мова, оповідання й т. ін.) вживаємо прийменника *про,* рідко *за* зо знахідним відмінком; архаїчного *о* тепер тут не вживаємо. Перепишіть оці приклади з „Кобзаря":

Про волю говорять. Усе думаю *про* його. Згадайте *про* мене, *про* мою Мар'яну. *Про* неї люди знали. *Про* сліпого

кінчає. Слава *про* царицю. *Про* неї і пісню проклали.

Не кажіть: Дбаємо *о* народ, кажіть тільки: дбаємо *про* народ

24. Уживання залежних відмінків.

Везе Марко Катерині сукна дорогого. Наші діди зазнали біди, наші внуки зазнають і муки. По нитці голки доходять. Мати все приглядалася до невістки. Коли б пан за плуга взявся, то й світу б відцурався. Вийшла свекруха невістки будити. Панської роботи не переробиш. Не знали наші батьки панщини робити. Не хвались сьомого дня, а хвались сьомого року. Везе шитий пояс шовку червоного. Стережіться, дівчатонька, сміятись з нерівні. Не мені дякуй, — дякуй Богові. Не завидуй сироті на вроду. Все недогода бабиній дівці. Не будь народові ворог. Ідуть собі та співають постаросвітському. І собаки не брехали, як кожуха вкрали. Я пас ягнята за селом. Цілу зиму виглядала сина. Щасливому по гриби ходити. Завжди думайте про щастя народу, моліться за його долю. Пішла полем ридаючи. Тяжко сиротою жити. По Великодні приїдемо до вас.

Перерахуйте залежні відмінки. Яке головне значення кожного відмінка? Перерахуйте головніші значення кожного відмінка.

Для зазначення йменникового пояснення чи об'єкта мова наша має п'ять т. зв. залежних відмінків. Основне значення цих відмінків — показувати стосунок поміж дієсловом-присудком та йменником, а саме: стосунок часу, місця, причини, цілі і т. ін. Для цього існує ціла система відміни йменників, бо кожний відмінок має своє власне закінчення. Стосунок поміж дієсловом-присудком та йменником буває або безпосередній, або при допомозі прийменників.

Значення відмінків тепер надзвичайно широке. Назовни́й відмінок — це той предмет чи особа (підмет), що скупчує в собі цілу дію: *Б'ють пороги, місяць сходить*; відмінок, що показує, на кого чи на що саме направлено безпосередньо цілу дію, зветься знахідни́м: *Брат рубає вербу;* ору́дний відмінок — сам оруддя дії: *Брат рубає сокирою;* місце́вий показує, де саме відбувається дія: *Брат рубає на леваді*; особа чи річ, що для неї відбувається дія, зазначується відмінком дава́льним: *Брат матері дрова рубає.* Родови́й відмінок не завжди зв'язаний із дією, чи приймає тільки частину її, або показує стосунок поміж предметами, заміняючи прикметника.

Значення відмінків найрізніше, головне таке:

1. Родовий частко́вий показує, що дія переходить тільки на частину предмета: *Взяти хліба.* Родовий особи чи речі ставиться в нас по багатьох дієсловах, напр.: *Ждав біди, питала зозулі.* Родовий наближе́ння без прийменника *до* по дієсловах, що починаються на *до-*: *Доскочив щастя.* Родовий відділення по дієсловах, що визначають відділення: *Берега пустився, Багатий і кожуха цурається.* Родовий часу на питання коли: *Я прийду цього вечора.* Родовий я́кісний на питання *який*, напр.: *Не нашого пера пташка.*

2. Давальний учасництва, — коли відбувається щось на користь чи шкоду якій особі: *Бідному чоловікові вмерла дитина.* Давальний приналежности на питання *чий*: *Паляни́ця — хлібові сестриця.*

3. Знахідний ча́су на питання *як довго? скільки часу?* напр.: *Будеш цілий вік тужити.* Знахідний цілі з прийменником *по* по дієсловах руху: *Ходили по гриби.*

4. Орудний знаряддя на питання *чим·ким*, напр.: *Діти грались собі крашанками.* Орудний ча́су визначає частоту дії на питання *коли* або неокреслений протяг часу взагалі: *Зроблю це літом.* Орудний місця (без прийменника *по*): *Пішла луна гаєм.* Орудний уподібнення (замість *як* із назовним): *Горами хвилю підійма.* Орудний спільноти на питання *з ким?* напр.: *Підемо з тобою.*

5. Місцевий часу: *Прийду о п'ятій годині.* Місця на питання *де*: *Живу в місті.*

Завдання 144. Родовий частковий звичайно буває при йменниках матеріяльних. Розрізняйте відмінки: родовий: *Принеси хліба* (частину) від знахідного: *Принеси хліб* (увесь). Поясніть це на оцім прикладі з „Кобзаря": *Принесла води погожої з криниці, і молоко, і сир козлиці їм на вечерю подала.*

Завдання 145. Багато дієслів вимагають по собі родового особи чи речі (без прийменника чи з прийменником), напр.: пильнувати, слухати, стерегти, уживати, жаліти, ждати, шукати, бажати, співати, вчити, навчати й т. ін. Напишіть три речення з такими дієсловами.

Завдання 146. Багато дієслів із приставкою *до-* вимагають по собі предмета речі чи особи в родовім відмінку наближення, без прийменника *до*, напр.: *Дослужив року, Добився слави.* Скажіть речення, де б родовий залежав від таких дієслів: доходити, добігти, докінчити, дослужити, доробитися.

Завдання 147. Запам'ятайте, що треба говорити: приглядатися *до* кого-чого, а не кому-чому (полонізм). Спишіть оці речення:

Придивляйся до всього, а роби за розумом. Довго приглядався до сільського життя.

Завдання 148. Скажіть речення, щоб у них був родовий відділення без прийменника по дієсловах: відбігати, відмовлятися, цуратися, стерегтися, збутися, ухилитися.

Завдання 149. По дієсловах руху ставимо дієйменника (колись тут був т. зв. супін), а при ньому, як і вдавнину, родовий, а не знахідний. Спишіть оці приклади:

Іде до сусіди невістки судити. Пішли в поле зеленого жита жати. Вийшла мати воріт відчиняти. Пішов сіна косити.

Завдання 150. Речення з часткою *не* звуться перечними, а йменникове пояснення в них ставимо в родовому: Козак панщини робити не буде. Спишіть оці перечні речення з „Кобзаря"; запам'ятайте, що в них маємо родовий (а не знахідний):

Люди серця не спитають. Тії слави козацької повік не забудеш. Не витерпів святої кари. Пари не знайшов.

Чому тут родовий, а не знахідний?

Завдання 151. Коли при перечнім дієслові маємо ще й залежного від нього дієйменника, то йменникове пояснення звичайно ставимо в родовім (рідко в знахіднім). Спишіть оці речення:

Не хотів я, мати, сиротоньки брати. Не хоче чоловік правди говорити. Я не хочу жита жати.

Завдання 152. На питання *коли*? вживайте конечно родового часу, а не знахідного. Скажіть п'ять речень за зразком оцих:

Вітри віють звідусіль пори осінньої. Я довго не спав цієї ночі. Шевченко народився року 1813-го.

Скажіть ці самі речення в формі знахідного часу з прийменником *в*.

Оминайте знахідного часу (русизм), вживайте частіш родового часу! Пишіть і говоріть: Цього вечора (а не: в цей вечір) я все зроблю

Завдання 153. Певну минулу добу визначаємо прийменником *за* з родовим (не вживайте тут *при* або *підчас*!). Спишіть оцей приклад із „Кобзаря":

Не *за* гетьмáнів і царів це беззаконіє творилось: либóнь *за* Дéція царя, чи *за* Нерóна сподаря.

Кажіть: *За* Нерóна, а не: підчас Нерона, чи: при Нероні.

Завдання 154. Родового якісного вживаємо на питання *який*. Придумайте п'ять прикладів цього родового за такими зразками:

Молодиця кругленького лиця. Стояла сосна високого росту. Пий до братової, бо я голови слабої. Дівчина доброго роду.

Завдання 155. По дієсловах насмішки: сміятися, глумитися, насміхатися, глузувати, кепкувати і т. ін. ставимо родового з прийменником *з*, а не *над* (русизм), напр.: Люди сміються з нього (а не: над ним, архаїчне: сміявся йому). Придумайте речення з цими дієсловами.

Завдання 156. Давального відмінка ставимо по дієсловах: дякувати кому за що, завидувати й заздрити кому на що. Придумайте речення на ці дієслова.

Не кажіть: Дякую вас (русизм), але: Дякую вам. Кажіть: Завидую чи заздрю на вроду (а не: за вроду, чи вроди).

Завдання 157. Коли щось відбувається на шкоду чи на користь якій особі, то назву її ставимо в давальнім відмінку учасництва без прийменника. Спишіть оці приклади:

Захорувала циганові дитина. Пропав мені віл. Брама навік зачинилась козакові. Очі йому незрячі. Нема свободі вороття.

Завдання 158. Українська мова кохається в давальнім приналежности (на питання *чий)* й уживає його (замість родового) дуже часто. Спишіть оці приклади:

Сів коник на спину собаці. Тиверіядо, широкий царю озерам. Яворові корінь миє. Кінець книжці. Покладім цій справі ми кінець. Свідком був і я такій пригоді.

Уживайте частіш давального приналежности!

Завдання 159. В нашій літературній мові, слідом за мовою живою, дуже часто вживається знахідного відмінка в формі родового: *Купив воза* (а не: віз). Але треба пам'ятати, що цю форму можуть мати йменники тільки чоловічого роду (ніколи середнього й жіночого!), та й то не всі, а тільки ті, що існують як окремі самостійні речі, а в родовім мають закінчення *-а* (а не *-у*). Перепишіть собі оці приклади з народніх приказок:

Прикуси язика. Треба йому носа втерти. Вкрутили собаці хвоста. Прибери пня, дай йому ім'я, то й він буде гарний. Не виймай ножа проти брата. Пустив тумана в очі.

Завдання 160. Коли за йменникове пояснення править знахідний відмінок живої істоти, то частіш уживаємо його в стародавній формі, що однакова з назовним (рідше з родовим). Перепишіть оці приклади з Шевченкового „Кобзаря“:

Свої ягнята і телята пас чабан. Буду чужі воли пасти. Пасли коні. Старий воли випрягає. Господь любить свої люди. Послав Ти ангели свої.

Завдання 161. Знахідний часу відповідає на питання *як довго? скільки часу?* Не плутайте його з родовим часу (на питання *коли?*). Спишіть оці приклади:

Минулої середи всю ніч свічка палала. Ой ходив чумак сім літ по Дону. Будеш мене, мати, ввесь вік поминати. Цілий вечір читав.

Завдання 162. Не вживайте знахідного часу замість родового. Кажемо: Це трапилось минулої суботи (а не: в минулу суботу). Придумайте п'ять прикладів на родовий часу.

Завдання 163. По дієсловах руху ціль його зазначаємо знахідним відмінком з прийменником *по* (рідко *за*, ніколи *на*). Перепишіть оці приклади з Шевченкового „Кобзаря“:

Чомусь дівчина до броду по воду не ходить. Потяг по дрова в зелену діброву. У перетину ходила по горіхи, по опеньки, по дрова. Ой пішла я у яр за водою.

Котрого прийменника — *по* чи *за* — вживають у вас? Не вживайте тут *на*, як то часом чуємо в місцевих говірках (піду на гриби).

Завдання 164. По дієсловах клопотання: молитися, благати, просити, думати, пам'ятати і т. п., а також по словах: молитва, прохання і т. ін., вживаємо прикметника *за* з відмінком знахідним (а не орудним). Перечитайте оці приклади з „Кобзаря“:

І *за* Україну молитись святий чернець пошкандибав. Благаю *за* тебе Господа. Б'ються *за* Ганнусю. Не *за* себе, не *за* батька молилась в неволі, а *за* його. *За* мою грішну душу Псалтир прочитали.

Завдання 165. Напишіть п'ять прикладів на орудний часу: Це було літом...

Завдання 166. Для зазначення малокресленого місця руху ставимо орудного відмінка місця без прийменника *по*. Перепишіть оці речення й підкресліть орудного місця:

Пішла луна гаєм. Пливли Дніпром. Свище полем завірюха. Ой піду я не берегом, — лугом. Чи городом, чи то селом мете собі як помелом. Луна гаєм гула.

Не говоріть: Пливе по Дніпру (русизм), а тільки: Пливе Дніпром.

Завдання 167. По словах суму: журитися, сумувати, тужити, бідкатися, жаль, жура, сум, туга й т. ін. в літературній мові вживаємо прийменника *за* з орудним. Перечитайте ці приклади:

Так *за* ним бідкує. Брат ваш дуже *за* вами журиться. Вони *за* тобою щодня плачуть. Туга *за* людьми.

Не вживайте в цих випадках *о*, *про*.

Завдання 168. Запам'ятайте, що по дієсловах: повінчатися, одружитися, побратися, оженитися й т. ін. уживаємо прийменника *з* з відмінком орудним. Спишіть оці приклади:

Одружилась би я *з* чорнобривим сиротою. Оженився *з* нашою землячкою. Повінчався *з* сиротою.

Не вживайте тут російського *на*: Оженився *на* вдові, треба: Оженився *зо* вдовою.

Завдання 169. Прийменник *по* вживається з місцевим, а не давальним відмінком: по полях, по лісах, по горах, по містах, по селах (а не арх.: по полям, по селам).

Напишіть 10 прикладів на *по* з іменником у множині.

Завдання 170. Прийменник *по* з місцевим відмінком часто визначає час, що по його упливі розпочинається дія: *По святах поїдемо.* Спишіть оці приклади:

До Дмитра дівка хитра, а *по* Дмитрі хоч комин витри. Що ж діялось *по* Шведчині? *По* вітрі тиша знов.

Завдання 171. Сучасна літературна мова години доби звичайно зазначує прийменником *о* (рідше *об*) з відмінком місцевим. Перепишіть оці приклади:

Вернуся *о* першій годині вдень. *О* п'ятій пішов на збори. *О* дев'ятій з половиною вертаюсь.

Завдання 172. Напишіть оповіданнячко: *Хто рано встає, тому Бог подає.*

Рідномовні замітки.

Закарпаття: „Slovansky Přehled“ ч. 9 за 1935 р. ст. 395 підкреслює, що „Наша Культура“ вживає назви „Закарпаття“, а не „Підкарпатська Русь“. Відповідаємо шановному журналові, що „Рідна Мова“ й „Наша Культура“ завжди вживають географічної назви „Закарпаття“ без жодного політичного натяку. Назви „Підкарпаття“ не вживаємо, щоб не плутати наших читачів, що віддавна звикли звати так тільки східнє Підкарпаття. Уся свідома українська інтелігенція давно вже не вживає слова „Русь“, а тільки „Україна“, а тому ані наша преса, ані наша інтелігенція не вживає й ідеологічно не може вживати штучного й анахронічного терміну „Підкарпатська Русь“ — зна-

ємо тільки „Закарпатську Україну“ чи просто „Закарпаття“. Хто вживав би назви „Підкарпатська Русь“ (назва чисто політична, що витворили її москвофіли), ради послідовности й логіки мусів би вживати й назов: „Наддніпрянська Русь“, „Галицька Русь“ й т. ін., а це в нас давно вже поховане навіть серед малосвідомих українців. Слова „Русь“ і „Україна“ офіційно існують у своїх метрополіях, віддавна мають певне усталене значення, з яким український народ за останні 20 літ міцно зрісся, а тому вираз „Підкарпатська Русь“ тепер для нас і баламутний, і не логічний. Взагалі треба сказати, що нема міцних підстав для життя штучній назві „Підкарпатська Русь“. На закінчення ще раз підкреслюємо, що пишемо це, не маючи жодної політичної цілі, а виключно з погляду наукового, — тільки для висвітлення правди. Іван Огієнко.

А все ті жінки! „Високо Достойнуй пани добродію повідомляю вас, щоби більше не висилати чисел рідної мови, тому що я Оженився і жінка, непозволяї мені вудавати грошей на непотрібні річи“. 8. XI. 1935. Михал Килинский, Podliski Wielki, p. Jaryczów Nowy.

Передруки з „Рідної Мови“. Черновецький „Час“ передрукував із 9-го ч. „Р. М.“ статтю проф. І. Огієнка: „Без спільної літературної мови нема нації!“ Ту саму статтю передрукував „Український Робітник“, що виходить у Торонто в Канаді, в ч. 40 і далі.

Від Редакції й Адміністрації.

З Новим Роком! Редакція „Рідної Мови“ сердечно вітає всіх своїх Читачів та Прихильників з Новим Роком, і всім бажає якнайскорішого здійснення головного рідномовного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис“!

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: о. О. Чубук-Подільський 8, Ф. Душек 4·95, М. Кащук 2, інж. О. Нестеренко 2, інж. П. Крицький 1, учитель М. Дацюк „знагоди 30-ліття праці проф. І. Огієнка“ 1 зл., 10 осіб по 50 гр. 5 зл. А разом 23·95 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Рідна Мова“ в 1936-м році подаватиме — на прохання Читачів — багато практичного матеріялу з багатьма прикладами для вивчення літературної мови. Для цього друкуватимуться такі нові праці проф. І. Огієнка: 1) Початкова Граматика української літературної мови, частина друга; 2) Найчастіші прогріхи письменницької мови в Галичині; 3) Навчаймося літературної мови від Шевченка; 4) Стилістично-синтаксичні нариси; 5) Життя слів. Друкуватиметься й друга частина Складні української мови, а саме: „Основні члени речення“. З 2(38) числа друкуємо „Курс рідномовних обов'язків“. Усі ці статті будуть приступні для найширших верств громадянства, й дадуть змогу всім навчатися своєї літературної мови.

Нові видання „Бібліотеки Рідної Мови“. Вийшли дві нові книжки проф. Івана Огієнка, видання „Бібліотеки Рідної Мови“: ч. 5: Складня української мови, частина І: Вступ до вивчення складні, 196 ст., ціна 1·50 зл. або 30 центів, і ч. 6: Сучасна українська літературна мова, нариси з складні, 68 ст., ціна 50 гр. або 10 ц. Ці нові видання розіслані всім передплатникам „Рідної Мови“. **Сердечно просимо негайно прислати Видавництву 2 зл. за вислані книжки**, щоб мати можність приступити до дальших видань.

Приєднуйте нам нових передплатників! Сердечно просимо всіх наших Прихильників приєднувати нам нових передплатників, щоб недопустити „Рідної Мови“ до зменшення.

Адміністрація „Рідної Мови“ висилає замовлення тільки один раз тижнево, — щосуботи.

Поновлюйте передплату на 1936-ий рік, присилаючи відразу цілорічну передплату.

Боржників наших сердечно просимо не руйнувати „Рідної Мови“ й негайно поплатити їй свої борги. Усім боржникам ми вислали пригадку про борг.

Нові книжки, що їх можна набути від Адміністрації „Рідної Мови“: 1) Парастас, або Велика Панахида, переклав на укр. мову І. Огієнко, 60 ст., з наголосами, 1 зл. 2) Похорон світських осіб, переклав на укр. мову І. Огієнко, з наголосами, 80 ст., 1 зл. 3) Проф. д-р К. Студинський: Павло Шафарик і українці, 30 гр. 4) М-р В. Барагура: Суть і завдання літературної критики, 50 гр.

ЗМІСТ 1-го (37) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: *І. Огієнко:* Інтонація в реченні. *В. Безушко:* Як писати англійські слова по-українському. *І. Огієнко*: Полонізми в сучасній українській літературній мові. *І. Коровицький:* Множина шани в українській мові. *І. Огієнко*: Сучасна українська літературна мова. XXIV: прислівники *Є. Грицак:* Буденні мовні прогріхи. *Фр Коковський*: Стара колядка. *Л. Гузар*: „Die Produkti n Ukrainas“ чи „Die Produktion der Ukraina“. *Я. Гординський:* Про мову українських колядок. Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово“. Рідномовні замітки. Від Редакції й Адміністрації.

— Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві